

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA

JŪRATĖ RĖKUVIENĖ

Neakivaizdinis skyrius
Viešojo sektoriaus ekonomika

**PENSIJŲ SISTEMOS REFORMA. PROBLEMAS SOCIALINIŲ-EKONOMINIŲ
POKYČIŲ LIETUVOJE LAIKMETYJE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
lekt. dr. Igoris Panovas

Katedros vedėjas –
doc. dr. Algis Dobravolskas

Vilnius, 2006

TURINYS

IVADAS	3
1. LIETUVOS RESPUBLIKOS PENSIJŲ SISTEMA IR JOS BRUOŽAI	5
1.1. Pensijų reformos esmė, tikslai ir funkcionavimo principai	8
1.2. Pensijų sistemos reformos prielaidos	11
2. VALSTYBINĖ SOCIALINIO DRAUDIMO PENSIJŲ SISTEMA	13
2.1. Valstybinės socialinio draudimo pensijos bei jų skyrimo kriterijai	13
2.2. Valstybinės ir šalpos pensijos bei jų skyrimo kriterijai	31
3. PAGRINDINIAI NACIONALINĖS PENSIJŲ SISTEMOS DEMOGRAFINIAI IR SOCIALINIAI EKONOMINIAI IŠŠŪKIAI	35
4. BENDRŲJŲ PENSIJŲ REFORMOS TIKSLŲ SIEKIMAS	42
4.1. Pensijų pakankamumas	42
4.2. Pensijų sistemos finansinis stabilumas	43
4.3. Pensijų sistemos modernizavimas, atsižvelgiant į pasikeitusius ekonomikos ir visuomenės poreikius	44
5. LIETUVOS RESPUBLIKOS VSD FONDO BIUDŽETO VYKDYMO PERSPEKTYVOS	45
6. PENSIJŲ SISTEMŲ REFORMŲ PATIRTIS UŽSIENIO ŠALYSE	49
IŠVADOS	54
LITERATŪROS SĄRAŠAS	58
SANTRAUKA	60
SUMMARY	62
PRIEDAI	64

ĮVADAS

Bendra charakteristika. Kai kuriuos įvykius mes galime prognozuoti. Tačiau yra įvykių, kurie nepasiduoda jokiai prognozei. Tai darbo netekimas, nelaimingi atsitikimai, nepagydomos ligos ar mirtis. Socialinė apsauga yra neatsiejama žmogaus gyvenimo dalis. Jos pagrindą sudaro Valstybinio socialinio draudimo sistema, užtikrinanti apdraustiems šalies gyventojams pajamas senatvės, ligos, invalidumo, nedarbo, nelaimingų atsitikimų darbe atvejais.

Valstybinio socialinio draudimo sistema pagrįsta solidarumo principu: dirbantys žmonės, mokėdami įmokas, remia pensininkus, invalidus, bedarbius. Taigi valstybinio socialinio fondo biudžetas priklauso nuo įmokų, o įmokos - nuo valstybės ekonominės būklės, dirbančiųjų skaičiaus, darbo užmokesčio dydžio, pagaliau - nuo jas mokančiųjų sąžiningumo.

Pensinis draudimas – svarbiausia ir reikšmingiausia Lietuvos socialinio draudimo dalis.

Pensinis draudimas apima beveik visus šalies gyventojus: vieni moka socialinio draudimo įmokas busimam pensijai, kiti gauna pensijas. Suteikdamas žmonėms socialinį saugumą senatvėje, invalidumo bei našlystės atvejais, pensinis draudimas yra svarbus kiekvieno žmogaus gyvenime.

Lietuvoje vykdant pensijų reformą, nuo 2004 metų greta valstybinio socialinio draudimo sistemos, paremtos einamojo finansavimo principu, yra kuriama pinigų kaupimo senatvei ir jų investavimu paremta pensijų sistema.

Temos aktualumas. Atliekant mokslinį tiriamąjį darbą, analizuojama pensijų sistemos reforma Lietuvoje, jos organizavimo ir finansavimo principai, iškeliamos jos problemos.

Nuo 1995 metų pensijų reforma pradėta vykdyti ir Lietuvoje. Nuo to, kaip ji vykdoma, ir jos rezultatų priklauso pensininkų gyvenimo lygis ateityje ir Lietuvos įvaizdis pasaulyje.

Tema yra labai svarbi ir aktuali man, nes dirbu Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Vilniaus skyriuje, savo darbe nuolat susiduriu su valstybinio socialinio draudimo bei pensijų klausimais, problemomis, todėl baigiamajame magistro darbe giliau nagrinėjama pensijų sistemos reforma Lietuvoje, jos esami trūkumai ir problemos bei gerinimo galimybės.

Tyrimo objektas. Šio darbo objektas – pensijų sistemos reforma Lietuvoje ir jos perspektyvos socialinių-ekonominių pokyčių laikmetyje.

Darbo tikslas – dabartinės Lietuvos pensijų sistemos analizavimas ir įvertinimas, atskleidžiant pensijų sistemos reformos esmę, reikšmę ir kryptis, išskiriant pagrindines jos problemas, tobulinimo būtinumą, prielaidas ir finansavimą, bei pateikiami darbe atskleistų problemų sprendimo būdai ir konkretūs pasiūlymai.

Tyrimo problema. Lietuvos pensijų sistemos reformos eigoje išryškėję socialiniai-ekonominiai pokyčiai, tokie kaip vidutinės gyvenimo trukmės ilgėjimas, gimstamumo mažėjimas ir gyventojų emigracija daro įtaką formuojant VSDF biudžetą ir darbingo amžiaus ilginimo ir vyresnio amžiaus žmonių užimtumo didinimo būtinybei.

Darbo tyrimo hipotezė. Dėl ilgėsiančios tikėtinos vidutinės gyvenimo trukmės, gimstamumo sumažėjimo ir gyventojų emigracijos per pastaruosius 15 metų prognozuojant spartų gyventojų skaičiaus mažėjimą ir labai didelį pagyvenusių žmonių priklausomybės santykio augimą, verčia svarstyti darbingo amžiaus ilginimo ir vyresnio amžiaus žmonių užimtumo didinimo būtinybę ir galimybes.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti dabartinę Lietuvos pensijų sistemos struktūrą ir jos funkcionavimo principus;
2. Identifikuoti pensijų sistemos reformos prielaidas, organizavimo ir finansavimo principus;
3. Apžvelgti ir įvertinti Lietuvos pensijų sistemą, iškelti jos problemas ir trūkumus;
4. Pagrįsti Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos būtinumą ir tikslus, siekiant užtikrinti geresnį pensinį aprūpinimą, bei įvertinti reformos rezultatus;
5. Pateikti siūlomas pensijų sistemos tobulinimo kryptis ir galimybes;
6. Pristatyti esmines LR pensijų fondų įstatymo nuostatas;
7. Apžvelgti pasaulinę pensijų fondų praktiką ir patirtį, palyginti Lietuvos pensijų sistemos reformą su užsienio šalyse vykdomomis pensijų sistemų reformomis.

Rašant darbą remtasi tokia medžiaga:

- Lietuvos Respublikos įstatymais ir Vyriausybės nutarimais;
- VSDFV direktoriaus įsakymais bei nurodymais;
- Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos socialiniais pranešimais;
- VSDFV statistiniais leidiniais;
- Informacija, pateikta Lietuvos statistikos departamento leidiniuose;
- Lietuvos ir kitų šalių autorių pasisakymų mokslinėse konferencijose medžiaga;
- Straipsniais įvairiuose leidiniuose;
- Interneto medžiaga.

Tyrimo metodai. Tyrimas atliktas taikant sisteminių loginį, istorinį, gramatinį, lyginamosios analizės metodus.

1. LIETUVOS RESPUBLIKOS PENSIJŲ SISTEMA IR JOS BRUOŽAI

Atkūrus Nepriklausomybę, Lietuvai buvo būtinas socialinės apsaugos pertvarkymas. Paveldėta iškreipta socialinės apsaugos sistema, kuriai būdingas universalumas, bendravalstybinė visuma, finansavimas iš bendrųjų mokesčių ir politinių tikslų įgyvendinimas naudojantis įmokų ir išmokų dydžiais, negalėjo ilgiau egzistuoti. 1990-10-23 priimtas Valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymas, kuriuo įteisintas savarankiškas Socialinio draudimo biudžetas. Socialinis aprūpinimas buvo išskirtas į atskiras socialinės globos bei rūpybos ir socialinio draudimo sritis, turinčias atskirus finansavimo šaltinius - biudžetus.

1994 m. liepos 18 d. priimtas Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymas buvo pirmasis Lietuvos pensijų sistemos reformavimo žingsnis – *perėjimas nuo sovietinės pensinio aprūpinimo sistemos*. Šia reforma buvo siekta paskatinti žmones dalyvauti pensijų sistemoje, aiškiai susieti mokamas įmokas ir gaunamas išmokas, pensijų dydį diferencijuoti pagal sumokėtas įmokas. Įstatymui įsigaliojus nuo 1995 m. sausio 1 d., pradėtos skirti pensijos Lietuvos Respublikos gyventojams. Šis įstatymas pakeitė iki tol galiojusį sovietinį skyrimo ir mokėjimo įstatymą. Taip pat vyko ir sovietmečiu paskirtų pensijų perskaičiavimas pagal socialinio draudimo principus ir reikalavimus. Pradėjo veikti pensijų indeksavimo mechanizmai: pensijos didinamos didinant bazinę pensiją bei draudžiamąsias pajamas. Taip buvo suformuota valstybinė socialinio draudimo pensijų sistema, skirstant ją į atskirus etapus, per kuriuos numatytos įgyvendinti trys pagyvenusių žmonių senatvės apsaugos sistemų pakopos.

Per pirmąjį etapą, pradėtą įgyvendinti nuo 1995 metų, reformuota pagrindinė – socialinio draudimo einamojo finansavimo pensijų sistema. Tai valstybinės arba socialinio draudimo pensijos, kurias apibrėžia įstatymais ir sklandų veikimą užtikrina valstybė. Reforma buvo siekiama griežtai įgyvendinti socialinio draudimo principus, atsisakyti iš ankstesnių laikų paveldėtų išimčių ir privilegijų. Todėl teisė į pensijas griežčiau susieta su valstybinio socialinio pensijų draudimo laikotarpiu, o socialinio draudimo pensijų dydžiai susieti su asmens mokėtų valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokų dydžiais. Pradėtas ilginti senatvės pensijos amžius, kuris iki reformos buvo 55 metai moterims ir 60 metų vyrams. 2006 metais jis pasiekė 60 metų moterims ir 62,5 metų vyrams. Iš esmės panaikintos anksčiau egzistavusios kai kurių profesinių ir socialinių grupių ankstyvo išėjimo į pensiją galimybės bei privilegijos.

Greta valstybinių socialinio draudimo pensijų išliko ir valstybinių bei šalpos pensijų sistema. Asmenims, dėl objektyvių priežasčių neįgijusiems socialinio draudimo teisių, pradėtos skirti šalpos pensijos iš valstybės biudžeto lėšų.

Šios sistemos būtinumą specialistai aiškina tuo, kad dabartinėje ekonominėje situacijoje, kada valstybinės socialinio draudimo pensijos nepakankamai užtikrina dėl senatvės, invalidumo ar našlystės prarastų pajamų kompensavimą, o Pensijų fondai tik pradėjo steigtis, yra gana sudėtinga atsisakyti jau egzistuojančios valstybinių pensijų sistemos.¹

1999 m. priimtas Pensijų fondų įstatymas, kuriuo sudaromos galimybės pensijų fondų steigimui ir veiklai.

Kuriant valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemą 1994 m. Lietuvoje buvo siekiama dviejų tikslų:

- užtikrinti apdraustiesiems bent minimalią apsaugą nuo skurdo senatvėje;
- kompensuoti jiems dėl senatvės, invalidumo, maitintojo netekties prarastas pajamas.

Reikšmingas žingsnis socialinio draudimo pensijų sistemos reformos link buvo Vyriausybės nutarimas dėl Pensijų reformos koncepcijos patvirtinimo, priimtas 2000 m. balandžio 26 dieną. Remiantis šia koncepcija 2000 m. spalio mėnesį buvo parengta Pensijų reformos Baltoji knyga, kurioje aptariamos galimos Lietuvos pensijų sistemos pertvarkymo kryptys bei galima būsimo pensijų sistemos struktūra. Buvo numatyta įvesti trijų pakopų pensijų sistemą, kurioje:

- *Pirmosios pensijų sistemos pakopos pensija kiekvienam Lietuvos gyventojui turėtų užtikrinti apsaugą nuo skurdo ir kompensuoti dalį pajamų, prarastų dėl senatvės ir negalios.* Ji būtų finansuojama einamųjų įmokų-išmokų principu. Pajamų kompensavimo funkcija šioje pakopoje pamažu silpnėtų plėtojantis antrajai pakopai. Pensijos dydis priklausytų nuo valstybės išgalių teikti paramą ir visuomenės dalyvavimo kartu solidarumu pagrįstoje sistemoje, kai dirbančiųjų įmokomis būtų finansuojamos nedirbančių asmenų pensijos bei pašalpos. Šį draudimą vykdytų Valstybinio socialinio draudimo fondas.

- *Antroji pensijų sistemos pakopa – privalomojo kaupiamojo pensijų draudimo pensijos.* Ši pakopa garantuotų didesnę nei dabar pajamų, prarastų dėl senatvės, kompensavimą, t. y. didesnę pensiją.

- *Trečioji pensijų sistemos pakopa – pensijos, paremtos savanoriško kaupimo principu.* Ši pakopa būtų skirta tiems, kurie norėtų gauti senatvėje pajamų daugiau, nei numatyta ankstesnėse pakopose.

Per antrąją reformos etapą 2003 m. Lietuvoje pradėta įgyvendinti trijų pakopų pensijų sistema, pereinant nuo einamojo finansavimo kuriama kaupiamuoju principu paremta pensinio draudimo sistema ir 2004 metais atsiradus kaupiamųjų fondų ir Lietuvoje, kiekvienas žmogus vietoje dalies

¹ Socialinis pranešimas 2000 / Ekspertas Romas Lazutka.- Vilnius, 2001, p.83

socialinio draudimo pensijos pradėjo kaupti pensijų turtą individualiose sąskaitose, kurios valdomos jo pasirinktame pensijų kaupimo fonde. Šiuo reformos etapu buvo siekiama pasinaudoti laikinai palankia demografinė situacija ir dalį socialinio draudimo įmokų sukaupti asmeninėse dalyvių sąskaitose, taip jas atidedant „blogiems laikams“, kai demografinė situacija bus kur kas blogesnė. Tuo pačiu dalis valstybės išsipareigojimų laipsniškai perkeliama į privataus sektoriaus išsipareigojimus būsimiems pensininkams. Iki tol visi socialinio draudimo mokesčiai (įmokos) suplaukdavo į socialinio draudimo („Sodros“) fondą ir iš karto buvo perskirstomi pensijoms ir kitoms socialinėms išmokoms mokėti. Pagal dabar galiojančius įstatymus valstybinio socialinio draudimo įmokos dalis, pervedama į dirbančiojo pasirinktą pensijų fondą, didinama kasmet, 2006 metais – nuo 3,5% (2005 m.) iki 4,5%, 2007-aisiais – iki 5,5%. Daugiau šios dalies kol kas didinti neplanuojama.

Pensijų sistemos reformai pereinant prie privačios, kaupimu paremtos pensijų sistemos, yra labai svarbus ekonomikos išvystymas, socialinės apsaugos būklė, politinės bei psichologinės nuostatos visuomenėje.

Pensijų sistemos reforma sudaro galimybes kiekvienam, mokančiam socialinį draudimą ir nemokant papildomų įmokų, kaupti lėšas savo būsimajai pensijai.

Nuo 2004 metų pradėjus veikti naujam pensijų kaupimui, Lietuvos pensijų sistemą sudaro:

- valstybinis socialinis pensijų draudimas;
- kaupimas įmokų fonduose senatvės pensijai iš socialinio draudimo;

papildomas kaupimas pensijai gyvybės draudimo įmonėse ar pensijų fonduose;

Taip pat 2004 m. įteisinamas senatvės pensijų išankstinis mokėjimas kai žmogui iki pensinio amžiaus yra likę ne daugiau kaip 5 m., draudimo stažas 30 m. ir jis 12 mėn. registruotas darbo biržoje.

1.1. Pensijų reformos esmė, tikslai ir funkcionavimo principai

Reformos esmė: šalia einamojo finansavimo senatvės pensijų sistemos steigiama ją papildanti kaupimu pagrįsta sistema.

Reformos tikslai:

- Užtikrinti apsaugą senatvėje skirtingais mechanizmais, derinant viešą ir privatų sektorius ir taip sumažinti riziką.
- Pasinaudojant laukiamu kapitalo rinkų augimu, pakeisti pensijų sistemą, kad sulaukę pensinio amžiaus asmenys gautų didesnę darbo ar kitų pajamų, nuo kurių buvo mokamos socialinio draudimo įmokos, dalį nei gavo iki šiol. Šio tikslo siekiama įvedus savanorišką kaupimą pensijų fonduose.
- Pritaikyti pensijų sistemą būsimam visuomenės senėjimui, sumažinant būsimus socialinio draudimo įsipareigojimus.
- Paskatinti šalies kapitalo rinkų ir finansinės infrastruktūros plėtrą.
- Subalansuoti socialinio draudimo pensijų sistemos finansinius srautus, kad sistema veiktų be finansinio deficito, pati save išlaikytų.
- Pensijų reforma siekiama paskatinti taupymą šalyje bei sumažinti socialinio draudimo įmokų vengimą.
- Privačių kaupiamųjų fondų atsiradimas sustiprina kapitalo rinkos ir finansų infrastruktūros plėtrą. Pensijų fondų kapitalas atvėrė erdvę investicijoms ir tuo radikaliau paspartino šalies ekonominę raidą.
- Siekiama, kad naujoji pensijų sistema būtų finansiškai stabili ir gyvybinga, jai pritartų Lietuvos gyventojai.

Šių pensijų sistemos reformos tikslų sėkmingas įgyvendinimas galimas tuomet, jei pensijų sistemos reforma vykdoma nuosekliai, jai tinkamai pasirengta: sudarytos sąlygos reformai įvykdyti, reformos sprendimai gerai apgalvoti, jų pasekmės išanalizuotos.

Pensijų sistemos funkcionavimo principai

Lietuvos valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema, kaip ir socialinio draudimo sistema, remiasi einamojo finansavimo, universalumo, kartų solidarumo, tęstinumo bei prisiimtų įsipareigojimų vykdymo principais.

Einamojo finansavimo (įmokų-išmokų) principas (angliškai Pay-As-You-Go) reiškia, kad žmonių mokamos socialinio draudimo įmokos nėra kaupiamos ateičiai jas kapitalizuojant, o iš karto panaudojamos valstybinio socialinio pensijų draudimo išmokoms padengti.

Lietuvoje einamųjų įmokų - išmokų pensijų schemos sudaro pensijų sistemos pagrindą, todėl, kad dabartiniai dirbantieji moka socialinio draudimo įmokas, kuriomis finansuojamos esamų pensininkų pensijos. (surenkamos socialinio draudimo įmokos išmokamos valstybinių pensijų ir kitų išmokų pavidalu). Tai yra vienu metų pensijų išlaidos dengiamos tų pačių metų įmokomis. Vienas iš šio tipo sistemų privalumų yra tas, kad pensijų išmokos gali būti pradėtos mokėti tuoj pat po sistemos įkūrimo, nelaukiant kol bus sukauptos tam tikros lėšos pensijai. Ši savybė buvo vienas iš svarbiausių kriterijų steigiant einamųjų įmokų - išmokų Valstybinę socialinio draudimo pensijų sistemą Lietuvoje. Dėl didelės infliacijos nuvertėjus žmonių santaupoms toks pensijų finansavimo principas suteikė pajamų garantiją. Tik įkūrus valstybinę socialinio draudimo pensijų sistemą, paremtą šiuo principu, pensinio amžiaus sulaukusiems žmonėms buvo pradėtos mokėti pensijos. Teisė gauti pensiją, iš esmės, yra politinė teisė, pensijos mokėjimo trukmę nustato ir garantuoja valstybė.

Šios pensijų sistemos finansavimui labai svarbus privalomo dalyvavimo joje principas (valstybinis privalomas pensinis draudimas). Pensijų teisių išsaugojimas ilgu laikotarpiu priklauso nuo nenutrūkstamo įmokų srauto. Pensininkų pajamos gali didėti kartu su šalies vidutinėmis pajamomis. Solidarumo tarp kartų principo pagalba pensininkai kartu su dirbančiais gyventojais gali patirti pagerėjusias gyvenimo sąlygas. Didėjant dirbančiųjų pajamoms, einamųjų išmokų sistema gali surinkti daugiau įmokų. O turint daugiau pajamų, VSDF gali mokėti didesnes pensijas. Taigi einamųjų išmokų principo pagalba išryškkinamas solidarumo tarp kartų principas.

Kartų solidarumo principas, kuriuo grindžiamos daugelio pasaulio šalių valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos, reiškia, kad dirbančios kartos įmokomis išlaikomi nedirbančios kartos pensininkai.

Universalumo principas pasireiškia tuo, kad visiems nuolatiniais Lietuvos gyventojams sudaroma galimybė gauti valstybinio socialinio draudimo pensijas.

Valstybinės socialinio draudimo pensijų sistemos grindimas **tęstinumo bei priimtų įsipareigojimų vykdymo principu** suteikia tvirtas socialines garantijas socialinio draudimo įmokas mokantiems asmenims, įvykus draudimui įvykiui, mokėti pensijas iš tuo metu surenkamų socialinio draudimo įmokų.

Galima išskirti tam tikrus šios pensijų sistemos ypatumus. Valstybinio socialinio draudimo fondo (VSDF) būklė ir pensijų finansavimo galimybės priklauso nuo to, kokioje ciklo fazėje yra ekonomika. Nuosmukio fazėje, kai įmonės bankrutuoja, auga nedarbas, mažėja darbo užmokestis, tada

ir socialinio draudimo įmokų suma biudžete mažėja. Pakilimo fazėje, plečiantis gamybai, didėjant užimtumui bei darbo užmokesčiui, VSDF biudžeto pajamų dalis didėja.

Principai, kuriais pagrįsta socialinio draudimo pensijų sistema, per pirmuosius Lietuvos nepriklausomybės metus ne tik išlaikė pirmuosius bandymus, bet ir užtikrino socialinę rimtį bei didelės dalies gyventojų pajamas. Tačiau prasidėjęs gimstamumo mažėjimas, gyvenimo trukmės didėjimas, dirbančiųjų emigracija pradėjo VSDF biudžetą stumti prie nuolatinio deficito. Esant prastai ekonominei bei demografiniai situacijai galiojanti pensijų sistema netenkina nei draudėjų, nei apdraustųjų, nei pensininkų poreikių.

1.2. Pensijų sistemos reformos prielaidos

Demografinės pensijų sistemos reformos prielaidos. Lietuva, kaip ir kitos Vakarų bei Centrinės Europos valstybės išgyvena, visuomenės senėjimo procesą. Tai yra todėl, kad šeimose gimsta mažiau vaikų, o žmonės gyvena ilgiau. Nuo 1973 m. Lietuvoje mažėja dirbančių žmonių, daugėja pensininkų. Ypač didėja invalidumo, nukentėjusių asmenų pensijų gavėjų skaičius. Šalies demografinė situacija blogėja.

Nuo 1990 m. gimstamumas Lietuvoje ėmė mažėti ir 1994 m. jis pasiekė mažiausią skaičių per visą šalies istoriją, o natūralus gyventojų prieaugis tapo neigiamas (daugiau žmonių mirė nei gimė). Dėl ligų, ir dėl traumų labai padidėjo darbingo amžiaus žmonių (ypač 30 - 35m. vyrų) mirtingumas. Pensinio amžiaus žmonių tikėtina gyvenimo trukmė nepasikeitė. Esant tokioms tendencijoms, sistema, paremta tiesioginiu pensijų mokėjimu neturi perspektyvos, kai visiškai priešingai kaupiamoji sistema, paremta apibrėžtų įmokų draudimo principu, galėtų išvengti demografinio spaudimo, nes joje nėra perskirstymo, o kiekvieno apdraustojų asmens pensijos finansavimas remiasi tik jo pateis mokėtomis įmokomis.

Finansinės pensijų reformos prielaidos. Pereinant prie privataus pensinio draudimo sistemos, lemiamas veiksnys tam yra vertybinių popierių rinkos išvystymas, jos saugumas, likvidumas ir platumas (kapitalizacija). Siekiant išsaugoti įmokų vertę ir auginti prieaugį, privačių kaupiamųjų pensijų fondų veikla remiasi apdraustųjų lėšų investavimu.

1992 metais buvo priimti vertybinių popierių rinką reglamentuojantys teisės aktai bei įsteigtos vertybinių popierių rinkos institucijos - vertybinių popierių birža, vertybinių popierių komisija ir depozitoriumas. Nacionalinėje vertybinių popierių biržoje gali prekiauti tik licencijuotos finansų maklerio įmonės. Nacionalinė vertybinių popierių birža (NVPB) sudaro tris akcijų prekybos sąrašus: oficialųjį, einamąjį ir nelistinguojamų įmonių. Į oficialųjį sąrašą įtraukiamos pelningos, likvidžios, paklausios tarp investuotojų įmonių ir bankų akcijos. Einamojo prekybos sąrašo įmonės nebūtinai yra pelningos, tačiau jų akcijų likvidumas turi tenkinti tam tikrus kriterijus. Nelistinguojamų įmonių sąrašo įmonių akcijos yra beveik nelikvidžios arba nelikvidžios, t.y. prekyba jomis beveik nevyksta.

Lietuvos vertybinių popierių rinka – besivystanti rinka. Todėl Pensijų fondų ir draudimo įmonių klientai turi žinoti, kokį poveikį vertybinių popierių rinka daro bendrai šalies ūkio raidai, kokios naudos iš jos gali turėti kiekvienas asmeniškai ir su kokia rizika susiduria šioje rinkoje dalyvaujantys investuotojai.

Vienas iš svarbiausių klausimų pensijų reformoje – kaip bus užtikrinamas kaupiamų lėšų saugumas ir ar tikrai žmonės, pradėję kaupti dalį socialinio draudimo įmokos privačiai, galės būti užtikrinti, kad šie pinigai nebus prarasti, o sugrįš su kaupu.

Specialių Europos Sąjungos direktyvų dėl pensijų fondų nėra. Yra tik bendras reikalavimas dėl laisvo asmenų, paslaugų ir kapitalo judėjimo. Pagrindiniai reikalavimai pensijų fondams Europos Sąjungos dokumentuose yra šie:

1. Pensijų fondų licencijavimas;
2. Pensijų fondų lėšų atskyrimas nuo pensijų fondų nuosavo turto;
3. Teisingos pensijų fondų investicijos.

Kaupiamojo privataus pensinio draudimo privalumai ir trūkumai:

Privalumai:

1. *Efektyvumas*: mokėdami tokias pačias įmokas, žmonės gaus didesnes išmokas nei dabar.
2. *Gyvybingumas*: gyventojų įmokos kaupiamos bei investuojamos, o ne išmokamos tik surinktos.
3. *Galimybė taupyti*.
4. *Žmonių iniciatyvos skatinimas*: pensijų fondų dalyviai patys pasirenka fondą, apsisprendžia dėl programos.
5. *Motyvacija dalyvauti*: pensijų fondai konkuruodami stengiasi patraukti žmones, sudarydami jiems palankesnes sąlygas daugiau sutaupyti savo senatvei.
6. *Nėra priklausomybės nuo demografinės situacijos ir užimtumo struktūros*.
7. *Teigiama įtaka šalies kapitalo rinkai*.
8. *Valstybės funkcijų mažinimas*: perėjimas prie kaupiamųjų privačių pensijų fondų reiškia pensinio aprūpinimo privatizavimą.
9. *Mažesnė politinė rizika*: išipareigojimus prisiima fondą valdanti įmonė. Nei Seimas, nei Vyriausybė negalės nei pakeisti išmokų dydžių, nei priversti išmokėti pensijas įmokų nemokėjusiems žmonėms.
10. *Teisingumas*: kaupiamuosiuose fonduose kiekvienas žmogus kaupia sau, niekas nesinaudoja privilegijomis kitų sąskaita.

Trūkumai:

1. *Investicinė rizika*: nors riziką sumažina įstatymai (apibrėžtas atsargų investicijų krepšelis, griežta pensijų fondų veiklos priežiūra), tačiau vis tik ji išlieka.²

² Steponavičienė G. Kaupiamieji privatus pensijų fondai//Esu. 2000. Nr. 2 (199). P. 8.

2. VALSTYBINĖ SOCIALINIO DRAUDIMO PENSIJŲ SISTEMA

2.1. Valstybinės socialinio draudimo pensijos bei jų skyrimo kriterijai

2005 m. liepos 1 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymas, pagal kurio bendrąsias nuostatas teisę gauti valstybinę socialinio draudimo pensiją turi:

1. Nuolatiniai Lietuvos Respublikos gyventojai, kurie šio įstatymo nustatytą laiką buvo privalomai draudžiami arba patys draudėsi valstybiniu socialiniu pensijų draudimu.
2. Nuolatiniais Lietuvos Respublikos gyventojais laikomi Lietuvos Respublikos piliečiai, kurių duomenys apie gyvenamąją vietą Lietuvos Respublikoje, o neturinčių gyvenamosios vietos – apie savivaldybę, kurioje jie gyvena, yra įrašyti į Lietuvos Respublikos gyventojų registrą, taip pat nuolat Lietuvos Respublikoje gyvenantys užsieniečiai.
3. Lietuvos Respublikos piliečiai, nuolat gyvenantys užsienyje, turi teisę gauti valstybinę socialinio draudimo pensiją, kai tai nustatyta tarptautinėmis sutartimis arba Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatyta tvarka.
4. Lietuvoje nuolat gyvenantys užsienio piliečiai ir asmenys be pilietybės turi vienodą teisę gauti valstybinę socialinio draudimo pensiją pagal šį įstatymą, jeigu Lietuvos Respublikos įstatymai arba tarptautinės sutartys nenustato kitokių šių asmenų pensinio aprūpinimo sąlygų.
5. Užsienyje nuolat gyvenantys kitų valstybių piliečiai ir asmenys be pilietybės, kurie šio įstatymo nustatytą laiką buvo privalomai draudžiami arba patys draudėsi valstybiniu socialiniu pensijų draudimu, turi teisę gauti valstybines socialinio draudimo pensijas pagal šį įstatymą, jei tai nustatyta Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse.

Pagal šiuo metu galiojantį LR Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymą (4 str.) skiriamos pensijų rūšys.

1. Nuo 2005 m. liepos 1 d. nustatomos šios valstybinės socialinio draudimo pensijos:

- 1) senatvės;
- 2) netekto darbingumo (invalidumo pensijos, paskirtos iki 2005 m. liepos 1 d.);
- 3) našlių ir našlaičių.³

2. Taip pat įstatymo nustatyta tvarka, kol pasibaigs jų mokėjimo terminas arba kol vietoj jų bus paskirtos valstybinės socialinio draudimo senatvės ar netekto darbingumo pensijos, toliau mokamos:

³ LR Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas. V, 2005-05-19 Nr. X-209. P. 4.

1) maitintojo netekimo pensijos, paskirtos už mirusius iki 1995 m. sausio 1 d. asmenis buvusią iki 1995 m. sausio 1 d. tvarka (toliau – maitintojo netekimo pensijos);

2) išarnauto laiko pensijos, paskirtos iki 1995 m. sausio 1 d. (toliau – išarnauto laiko pensijos);

3) invalidumo pensijos, paskirtos iki 2005 m. liepos 1 d. (toliau – invalidumo pensijos).

Valstybinės socialinio draudimo pensijos mokamos iš Valstybinio socialinio fondo biudžeto.

Senatvės pensijos skyrimo sąlygos

Senatvės pensija skiriama, kai asmuo atitinka šias sąlygas:

- 1) yra nuolatinis Lietuvos Respublikos gyventojas;
- 2) sukanka įstatymo nustatyta senatvės pensijos amžių;
- 3) turi minimalų 15 metų socialinio pensijų draudimo stažą.

Senatvės pensijos amžius

Senatvės pensijos amžius yra skirtingas vyrams ir moterims. Iki 1995 m. sausio 1 d. moterų senatvės pensijos amžius buvo 55 metai, vyrų – 60 metų, kuris nuo 1995 m. pensinis amžius kasmet buvo didinamas (1 priedas). Dabar Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatyme nustatytas senatvės pensijos amžius moterims – 60 metų, vyrams – 62,5 metai.

Pensinio amžiaus didinimo pagrindinė priežastis – vis gilėjanti disproporcija tarp dirbančių ir mokančių socialinio draudimo įmokas gyventojų, kurių skaičius mažėja, ir pensininkų, kurių skaičius didėja. Tai lemia šalies demografinė situacija: santykinai mažėjant gimimų skaičiui, visuomenės senėjimas, masinė emigracija.

1 lentelė. Įvairių šalių senatvės pensijos amžius⁴

Šalis	Naujasis senatvės pensijos amžius		Kuriais metais bus pasiektas
	Vyrų	Moterų	
Lietuva	62,5	60	2003-2006
Latvija	62	62	2004
Estija	62	62	2009
Vengrija	62	62	2007
Slovėnija	65	65	2004-2019
Vokietija	65	65	2012
Didžioji Britanija	65	65	2010-2020
JAV	67	67	2027
Pietų Korėja	65	65	2013-2033
Australija	65	65	2014
Japonija	65	65	2013-2018
Armėnija	65	63	2002
Kuveitas	55	50	2020

Kaip rodo 1 lentelėje pateikti duomenys, daugelyje šalių senatvės pensijos amžius yra didinamas. Didžiausias pensinis amžius (67 metai) numatomas JAV. Labiausiai paplitusi senatvės pensijos amžiaus riba - 65 metai. Lentelės duomenys byloja tai, kad, išskyrus Kuveitą, vyrų ir moterų pensinis amžius yra vienodas. Remiantis šiais faktais ir užsienio šalių prognozėmis, galima daryti prielaidą, kad dėl demografinių problemų ir Lietuvoje senatvės pensinis amžius ateityje bus didinamas. Be to, atsižvelgiant į naujas socialines sąlygas ir vienodą vyrų ir moterų socialinį vaidmenį, turėtų būti suvienodintas vyrų ir moterų senatvės pensijos amžius.

⁴ Lentelė parengta remiantis Europos Sąjungos duomenimis: <http://europa.eu.int>

Minimalus ir būtinasis socialinio pensijų draudimo stažas

Valstybinis socialinis pensijų draudimo stažas yra tas laikas, per kurį asmenys patys moka arba už juos yra mokamos pensijų socialinio draudimo įmokos.

Minimalus socialinio pensijų draudimo stažas, suteikiantis asmeniui teisę gauti senatvės pensiją, ir vyrams ir moterims yra vienodas - 15 metų.

Griežtos socialinio pensijų draudimo stažo pripažinimo tvarkos tikslas buvo paskatinti įmokų mokėjimą ir įgyvendinti principą – išmokos siejamos su įmokėtomis įmokomis. Tačiau jis nebuvo pasiektas. Kadangi didžiausia socialinio draudimo tarifo dalis mūsų šalyje tenka darbdaviui, o ne darbuotojui, tai pats darbuotojas labai mažai gali įtakoti įmokų mokėjimą.

Todėl reikėtų svarstyti galimybę švelninti draudimo stažo reikalavimus ar net jų atsisakyti, lemiamą įtaką apibrėžiant teisę į pensiją bei jos dydį, skiriant draudimo įmokų dydžiu.

Senatvės pensijos apskaičiavimas

Pensiją sudaro dvi dalys:

- pagrindinė – lygi valstybinei socialinio draudimo bazinei pensijai, jei asmuo turi būtinąjį senatvės pensijai valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą. Jei asmuo neturi būtinojo senatvės pensijai pensijų draudimo stažo, bet turi minimalų pensijų draudimo stažą, pagrindinė senatvės pensijos dalis apskaičiuojama proporcingai turimam stažui, dauginant bazinę pensiją iš asmens turimo stažo ir dalijant iš būtinojo stažo. Ši pensijos dalis atlieka pajamų perskirstymo ir pensijų dydžių išlyginimo funkciją. Valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydis negali būti mažesnis už 110 proc. minimalaus gyvenimo lygio (MGL). Bazinį dydį tvirtina Vyriausybė Valstybinės socialinio draudimo fondo tarybos teikimu (2 priedas).
- papildoma pensijos dalis apskaičiuojama iš dviejų laikotarpių asmens draudžiamųjų pajamų: iš 1984 - 1993 dešimtmečio parenkant 5 paeiliui einančius metus, kai asmens draudžiamųjų pajamų koeficientas yra pats didžiausias, ir iš laikotarpio nuo 1994-01-01 iki išėjimo į pensiją dienos. Nuo 2009 metų senatvės pensija bus skaičiuojama iš vieno laikotarpio draudžiamųjų pajamų – nuo 1994 m. iki išėjimo į pensiją mėnesio.

Pensijos dydis apskaičiuojamas sudedant pagrindinę ir papildomą dalis. Jis apskaičiuojamas pagal formulę:⁵

$$B + 0,005 * s * k * D + 0,005 * S * K * D,$$

kurioje:

B – pagrindinė (bazinė) pensija;

⁵ LR Vyriausybės nutarimas „Dėl Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“, p.48

s - stažas, įgytas dirbant pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu iki 1993 m. gruodžio 31 d.;

k - asmens draudžiamųjų pajamų koeficientas, t.y. per 5 paeiliui einančius palankiausius metus iš laikotarpio nuo 1984 m. sausio 1 d. iki 1993 m. gruodžio 31 d. turėto uždarbio santykis su tų pačių metų vidutiniu uždarbiu Lietuvoje;

S - stažas, įgytas po 1994 m. sausio 1 d. dirbant pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu;

K - asmens draudžiamųjų pajamų koeficientas, apskaičiuotas pagal draudžiamąsias pajamas, turėtas nuo 1994 m. sausio 1 d.;

D - Vyriausybės patvirtintos einamųjų metų draudžiamosios pajamos, galiojančios tą mėnesį, už kurį mokama pensija (3 priedas).

Skirtingi pensijų sistemos tikslai (pašalinti senų žmonių skurdą ir išlyginti dirbančiųjų pajamas senatvėje), kurių paprastai siekiama dvejomis pensijų pakopomis (valstybine perskirstomąja ir privačia kaupiamąja) šioje formulėje integruoti į vieną. Bazinė pensija turėtų neleisti seniems žmonėms skursti, o papildoma pensijos dalis turėtų sušvelninti pajamų sumažėjimą baigus darbinę veiklą. Šie tikslai yra gana prieštaringi ir kai jie abu derinami vienoje formulėje, pensijų sistema tampa nelanksti. Norint padidinti mažiausias pensijas, kad seni žmonės neskurstų, tenka didinti ir visas kitas. Tačiau tai ne visada finansiškai įmanoma. Todėl dažniausia mažinama pensijų diferenciacija. Tačiau tuomet nepasiekiamas pajamų išlyginimo tikslas.

Taigi didesnes pajamas gaunantiems žmonėms valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema gali pasirodyti nelabai „viliojanti“, nes būsimos senatvės pensijos neatspindės gaunamų pajamų. Asmenys, uždirbantys daugiau, net ir norėdami pasididinti būsimas senatvės pensines pajamas valstybinės pensijos pagalba, to atlikti nelabai gali. Todėl žmonės, turintys didesnes pajamas, nėra suinteresuoti valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema.

Išankstinės senatvės pensijos

Bedarbių struktūroje Lietuvoje didelę dalį sudaro pagyvenę, bet dar nesulaukę pensinio amžiaus žmonės. Jiems persikvalifikuoti jau per vėlu, jų profesijos darbo biržoje nepaklausios. Šie žmonės neturi jokių pajamų pragyvenimui. Todėl nuo 2004 m. liepos 1 d. pradėtos skirti išankstinės pensijos.⁶

⁶ Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymas (Žin., 2003, Nr.114-5115) ir LR Vyriausybės nutarimas Nr.738 „Dėl LR Vyriausybės 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimo Nr. 1156 „Dėl valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo“ (Žin., 2004, Nr., 95-3502

Išankstinės senatvės pensijos skiriamos ir mokamos vadovaujantis 2003 m. lapkričio 18 d. Valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymu, kuris įsigaliojo *nuo 2004 m. liepos 1 d.* Skiriant ir mokant išankstines senatvės pensijas taip pat vadovaujamosi 1994 m. liepos 18 d. Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymu bei Vyriausybės 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimu Nr. 1156 patvirtintais Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatais.

Išankstinė valstybinio socialinio draudimo senatvės pensija skiriama asmenims:

- kuriems iki Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatyto senatvės pensijos amžiaus yra likę 5 ir mažiau metų (senatvės pensijos amžius vyrams yra 62 metai 6 mėnesiai, moterims 2005 metais – 59 metai ir 6 mėnesiai, o 2006 ir vėlesniais metais – 60 metų);
- kurie turi ne mažesnę kaip 30 metų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą;
- kurie paskutinius 12 mėnesių iki kreipimosi dėl išankstinės pensijos senatvės pensijos įstatymų nustatyta tvarka buvo registruoti ir tebėra bedarbiais teritorinėse darbo biržose iki pat kreipimosi dėl išankstinės pensijos dienos;
- kurie negauna kitų valstybinių socialinio draudimo, valstybinių, šalpos pensijų (išskyrus šalpos pensijas, įstatymų nustatytais atvejais mokamas namuose invalidus slaugantiems asmenims), užsienio valstybės pensijų, nuolatinių pensinio pobūdžio išmokų už asmens darbo pobūdį (valstybinės signatarų rentos, artistų rentos, kompensacijos už ypatingas darbo sąlygas ir pan.), mokamų iš valstybės biudžeto ar valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto, pensijų išmokų, gaunamų bet kuriuo Pensijų kaupimo ir Papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymuose nustatytu būdu, netekto darbingumo periodinės kompensacijos, šalpos kompensacijos ar bedarbio pašalpos;
- kurie nėra draudžiami privalomuoju socialiniu draudimu (nedirba pagal darbo sutartį, nėra individualių įmonių savininkai ir kt.), taip pat nėra ūkininkai ar jų partneriai pagal Ūkininko ūkio įstatymą;
- kurie atitinka kitas valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatytas sąlygas senatvės pensijai gauti, išskyrus pensijos amžiaus reikalavimą.
- motinoms, kurios pagimdė ir išaugino iki 8 metų penkis ir daugiau vaikų, taip pat tėvams (įtėviams), kurie ne mažiau kaip 15 metų slaugė namuose savo neįgalius (invalidus) vaikus (įvaikius) nepaisant vaikų (įvaikių) neįgalumo lygio arba savo vaikus (įvaikius), pripažintus netekusiais 60 proc. ir daugiau darbingumo ir kurie kreipimosi dėl išankstinės senatvės pensijos dieną turi ne mažesnę kaip 15 metų valstybinio socialinio draudimo stažą.

- asmenims, kurie iki kreipimosi dėl išankstinės senatvės pensijos skyrimo buvo pripažinti nedarbingais, išankstinė senatvės pensija yra skiriama, jeigu jie buvo nepertraukiamai registruoti bedarbiais Lietuvos teritorinėje darbo biržoje paskutinius 12 mėnesių iki buvo pripažinti nedarbingais ir jeigu jie, tapę darbingais, vėl užsiregistravo ir yra registruoti bedarbiais iki pat kreipimosi dėl išankstinės senatvės pensijos dienos.

Kitos pensijos skyrimo sąlygos yra tokios pačios.

Išankstinė valstybinio socialinio draudimo senatvės pensija apskaičiuojama taip kaip valstybinė socialinio draudimo senatvės pensija ir mažinama po 0,4 procento už kiekvieną pilną mėnesį, likusį iki senatvės pensijos amžiaus.

Netekto darbingumo pensijos skyrimas

Iki 2005 birželio 30 d. veikė valstybinių socialinio draudimo invalidumo pensijų sistema, apėmusi tris invalidumo grupes. Nuo 2005 m. liepos 1 d. Lietuvoje valstybinių socialinio draudimo invalidumo pensijų sistema pertvarkyta į valstybinių socialinio draudimo netekto darbingumo pensijų sistemą. Jos esmė ta, kad vyresniems nei 18 metų neįgaliems asmenims iki senatvės pensijos amžiaus vietoj invalidumo grupės nustatomas darbingumo lygis, įvertinant jų gebėjimus dirbti, gauti būtinas medicinos, profesinės ir socialinės reabilitacijos paslaugas bei išmokas. Pensinio amžiaus žmonėms darbingumo lygis nenustatomas. Netekto darbingumo pensijos skiriamos pagal darbingumo netekimo procentus:

- asmenims, netekusiems 75-100 procentų darbingumo;
- asmenims, netekusiems 60-70 procentų darbingumo;
- asmenims, netekusiems 45-55 procentų darbingumo.

Netekto darbingumo pensijų dydžiai priklauso nuo netekto darbingumo procentų ir asmens draudžiamųjų pajamų bei įgyto socialinio draudimo stažo.

Netekto darbingumo pensija skiriama, kai asmuo atitinka šias sąlygas:

- 1) yra nuolatinis Lietuvos Respublikos gyventojas;
- 2) yra Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnybos (toliau – NDNT) pripažintas nedarbingu ar iš dalies darbingu;
- 3) turi minimalų valstybinio socialinio pensijų draudimo (darbo) stažą netekto darbingumo pensijai.

Nedarbingu laikomas asmuo, kurį NDNT pripažįsta netekusiu 75 – 100 procentų darbingumo (t.y. jam nustatoma 0 – 25 procentų darbingumo).

Iš dalies darbingu laikomas asmuo, kurį NDNT pripažįsta netekusiu 45 – 70 procentų darbingumo (t.y. jam nustatoma 30 – 55 procentų darbingumo).

Jei NDNT asmenį pripažįsta netekusiu 0 – 40 procentų darbingumo (t.y. jam nustatoma 60 – 100 procentų darbingumo), asmuo laikomas *darbingu* ir teisės gauti netekto darbingumo pensiją jis neturi.

Stažas, kurio reikia netekto darbingumo pensijai gauti

Minimalaus ir būtinojo valstybinio socialinio pensijų draudimo stažo reikalavimai nustatomi pagal nedarbingo ar iš dalies darbingo asmens amžių pripažinimo nedarbingu ar iš dalies darbingu dieną, t. y. kuo vyresnis toks asmuo, tuo daugiau stažo yra reikalaujama (4 priedas) .

Jei asmuo turi minimalų stažą, bet neturi būtinojo, jam bus skiriama ne viso dydžio netekto darbingumo pensija, kitaip tariant – „dalinė“ pensija.

Netekto darbingumo pensijos apskaičiavimas

Netekto darbingumo pensiją sudaro dvi dalys:

- pagrindinė dalis,
- papildoma dalis.

Jeigu asmuo turi būtinajį stažą, *pagrindinė netekto darbingumo pensijos dalis* yra:

- asmenims, netekusiems 75 – 100 procentų darbingumo – 1,5 bazinės pensijos;
- asmenims, netekusiems 60 – 70 procentų darbingumo – bazinė pensija;
- asmenims, netekusiems 45 – 55 procentų darbingumo – 0,5 bazinės pensijos.

Jeigu asmuo turi minimalų stažą, bet neturi būtinojo, jo netekto darbingumo pensijos pagrindinė dalis yra proporcingai mažesnė.

Papildoma netekto darbingumo pensijos dalis apskaičiuojama pagal tokią formulę:

$$0,005 * s * k * D + 0,005 * S * K * D$$

Šioje formulėje:

s – stažas, įgytas dirbant pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu iki 1993 m. gruodžio 31 d.;

k – asmens draudžiamųjų pajamų koeficientas, t.y. per 5 paeiliui einančius palankiausias metus iš laikotarpio nuo 1984 m. sausio 1 d. iki 1993 m. gruodžio 31 d. turėto uždarbio santykis su tų pačių metų vidutiniu uždarbiu Lietuvoje;

S – stažas, įgytas po 1994 m. sausio 1 d. dirbant pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu;

K – asmens draudžiamųjų pajamų koeficientas, apskaičiuotas pagal draudžiamąsias pajamas, turėtas nuo 1994 m. sausio 1 d.

D – Vyriausybės patvirtintos einamųjų metų draudžiamosios pajamos, galiojančios tą mėnesį, už kurį mokama pensija.

Našlių ir našlaičių pensijos

Našlių ir našlaičių pensijos skirtos užtikrinti sutuoktinio prievolės tęstinumą išlaikyti kitą – nedarbingą santuokinį ar jo įpėdinį.

Valstybinio socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensijos dydis priklauso nuo mirusiojo sutuoktinio apskaičiuotos valstybinės socialinio draudimo pensijos (5 priedas). Kadangi valstybinio socialinio draudimo pensijos nėra paveldimos, o asmuo mokėjo įmokas, tam tikra jo indėlio dalis iš valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto po jo mirties yra skiriama jo sutuoktiniui ir nepilnamečiams vaikams.

Būtina sąlyga skirti valstybinę socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensiją yra tai, kad miręs asmuo būtų įgijęs įstatymo nustatytą teisę gauti valstybinę socialinio draudimo netekto darbingumo (invalidumo pensiją), jei būtų tapęs invalidu ar senatvės pensiją arba tokias pensijas gavęs. Jei miręs asmuo nebuvo draudžiamas valstybiniu socialiniu pensijų draudimu, sutuoktiniui bei vaikams našlių ir našlaičių pensija neskiriama.

Priklausomai nuo to, kada asmuo tapo našliu, skiriasi pensijos tarifas, jos dydis bei didėjimo galimybės.

Našlių ir našlaičių pensija skiriama, jei asmuo už kurią mokama pensija mirties dieną atitiko šias sąlygas:

- 1) turėjo minimalų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą invalidumo pensijai arba iki mirties gavo senatvės ar invalidumo pensiją;
- 2) buvo nuolatinis Lietuvos Respublikos gyventojas. Ši sąlyga taikoma mirusiems po 1991 m. birželio 1 dienos.

Teisę gauti našlių pensiją turi:

- našlė arba našlys, auginantys mirusio asmens vaikus (įvaikius) iki 18 metų (bendrojo lavinimo ir profesinių mokyklų dieninių skyrių moksleivius - iki šių mokyklų baigimo, bet ne ilgiau, negu kol jiems sukaks 19 metų), taip pat slaugantys namuose mirusiojo vaikus (įvaikius) I grupės invalidus, tapusius invalidais iki 18 metų, jeigu šiems vaikams (įvaikiams) mokama našlaičių pensija;
- našlė arba našlys, kurie sukako senatvės pensijos amžių ar buvo pripažinti invalidais tuo metu, kai augino mirusio asmens vaikus (įvaikius) iki 18 metų (bendrojo lavinimo ir profesinių mokyklų dieninių skyrių moksleivius - iki šių mokyklų baigimo, bet ne ilgiau, negu kol jiems sukaks 19 metų), taip pat slaugė namuose mirusiojo vaikus

(įvaikius) I grupės invalidus, tapusius invalidais iki 18 metų, jeigu šie vaikai (įvaikiai) tuo metu gavo ar turėjo teisę gauti našlaičių pensiją;

- našlė arba našlys, kurie sukako senatvės pensijos amžių ar buvo pripažinti invalidais iki sutuoktinio mirties arba sukako tokį amžių ar pripažinti invalidais per 5 metus po sutuoktinio mirties.

Našlė arba našlys, neturėję su mirusiu sutuoktiniu vaikų, turi teisę gauti pensiją tik tuo atveju, jei nuo santuokos įregistravimo nustatyta tvarka iki sutuoktinio mirties dienos praėjo ne mažiau kaip 5 metai;

Jei nėra pirmiau išvardytų asmenų, teisę gauti našlių pensiją turi Lietuvos Respublikos Civilinio Kodekso nustatyta tvarka pripažintas globėju (rūpintoju) asmuo, auginantis mirusio asmens vaikus (įvaikius) iki 18 metų (bendrojo lavinimo ir profesinių mokyklų dieninių skyrių moksleivius - iki šių mokyklų baigimo, bet ne ilgiau, negu kol jiems sukaks 19 metų), taip pat nustatyta tvarka pripažintas globėju asmuo, slaugantis namuose mirusiojo vaikus (įvaikius) I grupės invalidus, tapusius invalidais iki 18 metų, jeigu šiems vaikams (įvaikiams) mokama našlaičių pensija.

Pagal tvarką, įsigaliojusią nuo 2002 m. gegužės 1 d., našlių pensija skiriama 20 procentų mirusiojo gautos ar jam priklausiusios pensijos dydžio, apskaičiuoto pagal 2002 m. kovo mėn. buvusį bazinės pensijos dydį (138 Lt) ir 2002 m. kovo mėn. galiojusias vidutines mėnesines draudžiamąsias pajamas (886 Lt), ir mokama paskirtojo dydžio, jo nedidinant patvirtinus didesnę bazinės pensijos dydį ar didesnę einamųjų metų draudžiamųjų pajamų dydį.

Našlių pensija neskiriama, o paskirtosios mokėjimas nutraukiamas, jei:

- našlė ar našlys po sutuoktinio mirties vėl susituokia;
- našlė ar našlys teismo sprendimu pripažįstami kaltais už tyčinio nusikaltimo mirusiajam padarymą.

Našlių pensijų dydžio diferencijavimas priklausomai nuo to, kuriais metais asmuo tapo našliu, yra nepagrįstas objektyviomis prielaidomis, yra politinės valios pasireiškimas, todėl yra socialiai neteisingas ir susilaukia negatyvios našlių pensijų gavėjos reakcijos. Siekiant sušvelninti socialinę įtampą dėl skirtingų našlių pensijų dydžių, kaip parodyta 6 priede, našlių pensijų dydžiai yra „išaldyti“, t. y. didinant bazinę pensiją bei einamųjų metų draudžiamąsias pajamas, neindeksuojami. O tai, mano nuomone, nusižengia socialinio draudimo išmokų, kurios priklauso nuo šių dydžių, mokėjimo tvarkai.

Nelogiška ir neteisinga diferencijuoti našlių pensijų dydį pagal sutuoktinio mirties datą.

Taigi reikia tobulinti našlių pensijų sistemą: peržiūrėti ir suvienodinti jau mokamų valstybinių socialinio draudimo našlių pensijų dydžius, atsisakyti valstybinių socialinio draudimo našlių pensijų, išskyrus našlių pensijas šių pensijų gavėjams, auginantiems mirusio asmens vaikus našlaičius, bei našlių pensijas šių pensijų gavėjams, slaugantiems namuose I grupės invalidus nuo vaikystės.

Našlaičių pensija

Teisę gauti valstybines socialinio draudimo našlaičių (netekus maitintojo) pensijas turi mirusiojo vaikai ir įvaikiai iki 18 metų, taip pat vyresni, jei jie tapo neigaliais (invalidais) iki 18 metų. Nustatyta tvarka įregistruotų aukštųjų, aukštesniųjų, profesinių bei bendrojo lavinimo mokyklų dieninių skyrių studentai ir moksleiviai turi teisę gauti našlaičių pensiją iki šių mokyklų baigimo, bet ne ilgiau kaip iki jiems sukaks 24 metai.

Teisę gauti našlaičių (netekus maitintojo) pensiją turi:

- mirusiojo vaikai ir įvaikiai iki 18 metų, taip pat vyresni, jeigu invalidais tapo iki 18 metų. Mirusiojo posūniai ir podukros, kurie buvo mirusiojo patėvio (pamotės) išlaikomi ir iki jo mirties neturėjo teisės gauti našlaičių pensijos už tėvus, turi teisę gauti našlaičių pensiją tokiomis sąlygomis, kaip ir vaikai.
- Nustatyta tvarka įregistruotų aukštųjų, aukštesniųjų, profesinių bei bendrojo lavinimo mokyklų dieninių skyrių studentai ir moksleiviai iki šių mokyklų baigimo, bet ne ilgiau kaip iki jiems sukaks 24 metai.

Mirusiojo vaikams, turintiems teisę gauti našlaičių pensiją, ši teisė išlieka taip pat tada, kai juos kas nors įvaikina.

Našlaičių pensija skiriama 30 procentų mirusiajam asmeniui galėjusios priklausyti II grupės invalidumo pensijos ar gautos pensijos dydžio, jei teisę gauti našlaičio pensiją turi vienas vaikas. Jei tokia teisė turi daugiau vaikų, kiekvienam skiriama po lygiai, bet ne daugiau kaip po 30 proc. ir ne daugiau kaip 80 proc. viso apskaičiuotos pensijos dydžio.

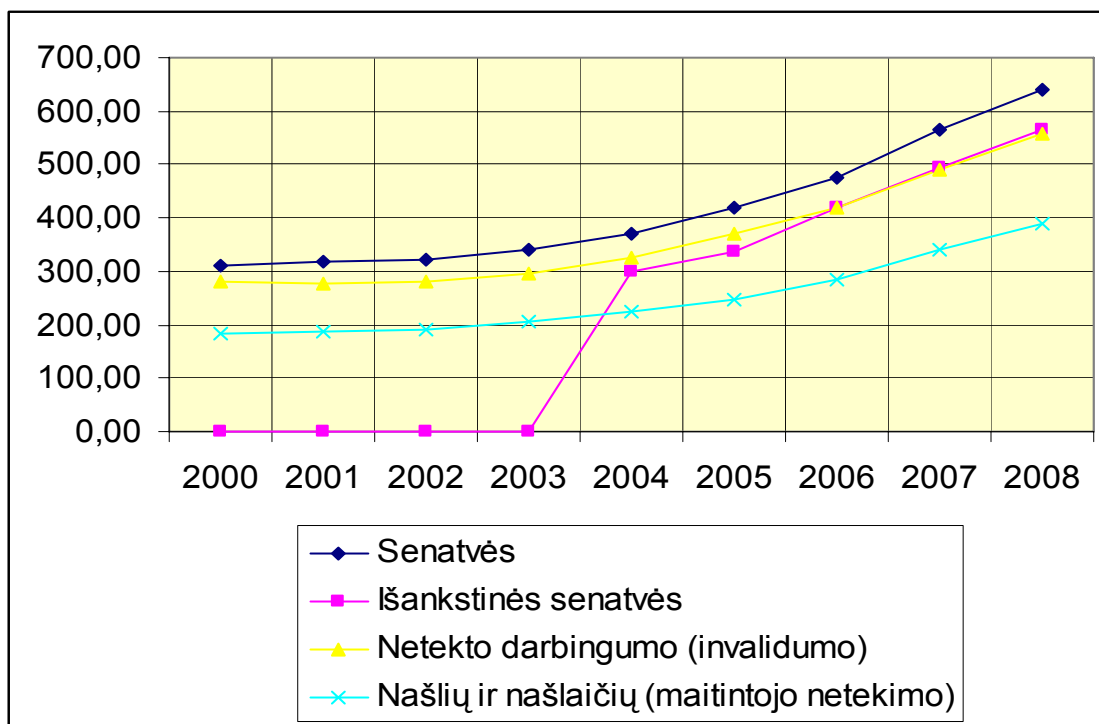
Našlaičiams, netekusiems abiejų tėvų, valstybinės socialinio draudimo našlaičių pensijos dydį sudaro suma, gauta apskaičiavus našlaičių pensiją už kiekvieną iš mirusių tėvų.

2 lentelė. Vidutinė Valstybinio socialinio draudimo pensija pagal pensijų rūšis 2000-2009 m. ⁷

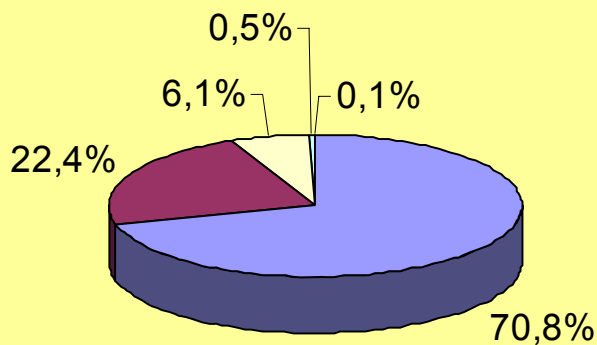
Laikotarpis	Senatvės	Išankstinės senatvės	Netekto darbingumo (invalidumo)	Našlių ir našlaičių (maitintojo netekimo)
2000 m.	312,54	-	279,63	184,32
2001 m.	317,61	-	277,72	185,65
2002 m.	323,05	-	282,20	191,15
2003 m.	340,50	-	296,83	205,85
2004 m.	371,55	300,97	325,57	224,35
2005 m.	420,29	335,60	368,74	248,71
2006 m.*	476,37	419,21	417,75	284,42
2007 m.*	563,55	494,92	491,31	339,40
2008 m.*	640,51	563,67	556,88	389,56
2009 m.*	592,26	609,19	599,47	421,82

* Prognozuojama pagal LR 2007 m. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto išlaidų skaičiavimą

1 grafikas. Vidutinė Valstybinio socialinio draudimo pensija pagal pensijų rūšis 2000-2009 m.

Pensijų pasiskirstymas pagal pensijų rūšis 2005 m.

■	Senatvės pensijos 70,8%
■	Netekto darbingumo (invalidumo) pensijos 22,4%
□	Našlių ir našlaičių (maitintojo netekimo) pensijos 6,1%
□	Išankstinės senatvės pensijos 0,5%
■	Ištarnauto laiko pensijos 0,1%

1 pav. Valstybinio socialinio draudimo mokamų pensijų skaičiaus pasiskirstymas pagal pensijų rūšis 2005 m.⁷

2005 metais buvo mokama 1 mln. 75 tūkst. valstybinio socialinio draudimo pensijų (9 priedas). Iš jų, kaip matyti iš diagramos, 70.8 proc. sudarė valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos, 22.4 proc. – valstybinės socialinio draudimo netekto darbingumo (invalidumo) pensijos, bei 6.1 proc. – valstybinės socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensijos (1 pav.).

⁷ LR Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2007 metų rodiklių patvirtinimo įstatymo 5 priedas

3 lentelė. Vidutinis Valstybinio socialinio draudimo mokamų pensijų skaičius 2000-2009 m.⁸

Laikotarpis	Senatvės	Išankstinės senatvės	Netekto darbingumo (invalidumo)
2000 m.	644523	-	173614
2001 m.	636919	-	181119
2002 m.	625378	-	188048
2003 m.	610775	-	196321
2004 m.	602512	2457	202253
2005 m.	595524	5685	211264
2006 m.*	593100	8500	211000
2007 m.*	588050	9200	211000
2008 m.*	585700	9900	211200
2009 m.*	581460	10600	211400

* Prognozuojama pagal LR 2007 m. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto išlaidų skaičiavimą

Valstybinio socialinio draudimo pensijų analizė per 2000 – 2005 m. laikotarpį (žr. 3 lentelę) išryškino tam tikras atskirų pensijų rūšių tendencijas:

- pirma, mokamų senatvės pensijų skaičius kiekvienais metais mažėjo. Nuo 2000 iki 2005 metų sumažėjo 49 tūkst. arba 8 proc. pensijų. Tai lėmė tas faktas, kad buvo laipsniškai didinamas pensinis amžius iki jis pasieks įstatymu nustatytą ribą;
- antra, didėjo invalidumo pensijų skaičius. Nuo 2000 iki 2005 metų padidėjo 29 tūkst. arba 14 proc. pensijų. Invalidumo pensijų skaičiaus augimui įtakos turėjo pensinio amžiaus ilginimas, nes vyresnio amžiaus žmonės dažniau serga lėtinėmis ligomis. Be to, invalidumo pensijų didėjimui įtakos turėjo ir nedarbas. Žmonės neturėdami vilčių įsidarbinti, siekia gauti invalidumą, kad turėtų bent kiek pajamų pragyvenimui;
- trečia, nuo 2004 m. liepos 1 d. pradėtos skirti išankstinės senatvės pensijos. Kadangi bedarbių struktūroje Lietuvoje didelę dalį sudaro pagyvenę, bet dar nesulaukę pensinio amžiaus žmonės. Jiems persikvalifikuoti jau per vėlu, jų profesijos darbo biržoje nepaklausios. Šie žmonės neturi jokių pajamų pragyvenimui. Pradėjus jas skirti, jų skaičius pradėjo ženkliai augti. Per pirmuosius metus jis išaugo daugiau kaip 2 kartus. Augimas sudarė 57 proc.

⁸ Sodros duomenys: http://www.sodra.lt/lt.php/statistiniai_duomenys/pensijos/638

Nagrinėdami Lietuvos pensijų sistemą, aiškiausiai matome priklausančias nuo uždarbio arba dirbančiųjų socialinio draudimo pensijas. Tik papildoma dalis socialinio draudimo pensijos Lietuvoje tiesiogiai priklauso nuo buvusio atlyginimo ir darbo stažo. Pagrindinė pensijos dalis susieta tik su darbo stažu.

Žvelgiant iš socialinės apsaugos tikslų perspektyvos, skurdo mažinimo senatvėje atžvilgiu efektyviausiai veikia pirmosios pakopos pensijos, užtikrinančios visiems vienodą ar pagal buvusį darbo užmokestį ir darbo stažą diferencijuotą išmoką. Tačiau šios pakopos pensijos yra santykinai mažos ir ne visuomet adekvačios darbingo amžiaus laikotarpiu turėtoms pajamoms. Didesnį pajamų, prarastų dėl senatvės, kompensavimą užtikrina antrosios ir trečiosios pakopų pensijos, sudarančios žmogui galimybę taupyti pačiam, sukauptas įmokas investuoti ir taip sukaupti papildomas pajamas savo senatvei. Tokiu būdu, antrosios ir trečiosios pakopų pensijomis asmuo gali pasinaudoti siekdamas išlaikyti tokį patį ar bent jau panašų pragyvenimo lygį, koks buvo iki jo išėjimo į pensiją. Todėl pensijos ekonominė prasmė - asmens dalies sukuriamų gėrybių atidėjimas vartojimui tam laikui, kai jis nebedirbs dėl senatvės.

Atitinkamos pensijų pakopos pasirinkimą įtakoja ir asmens socialinis statusas. Žemesnių pajamų socialinio sluoksnio gyventojai tenkinasi pirmąja pakopa, tuo tarpu didesnes pajamas gaunantieji, prie pirmosios ir antrosios pakopų prisideda žymią trečiosios pakopos pensiją.⁹ Jei dalyvaujant pirmojoje pensijų pakopoje teisė gauti pensiją, iš esmės, yra politinė teisė, pensijos mokėjimo trukmę nustato ir garantuoja valstybė, tai dalyvaujant antrojoje ir trečiojoje pakopoje, kiekvienas dalyvis iš kaupiamosios pakopos gaus tiek, kiek jis įmokėjo (įmokos plius investicinis pelnas). Tai yra egzistuoja glaudus ryšys tarp sumokėtų įmokų ir gaunamų išmokų. Asmens vartojimas yra apribotas jo paties taupymu. Teisė į išmokas suteikia privatus kontraktas, o ne įstatymas, t.y. teisė į pensiją yra finansinė, o ne politinė.

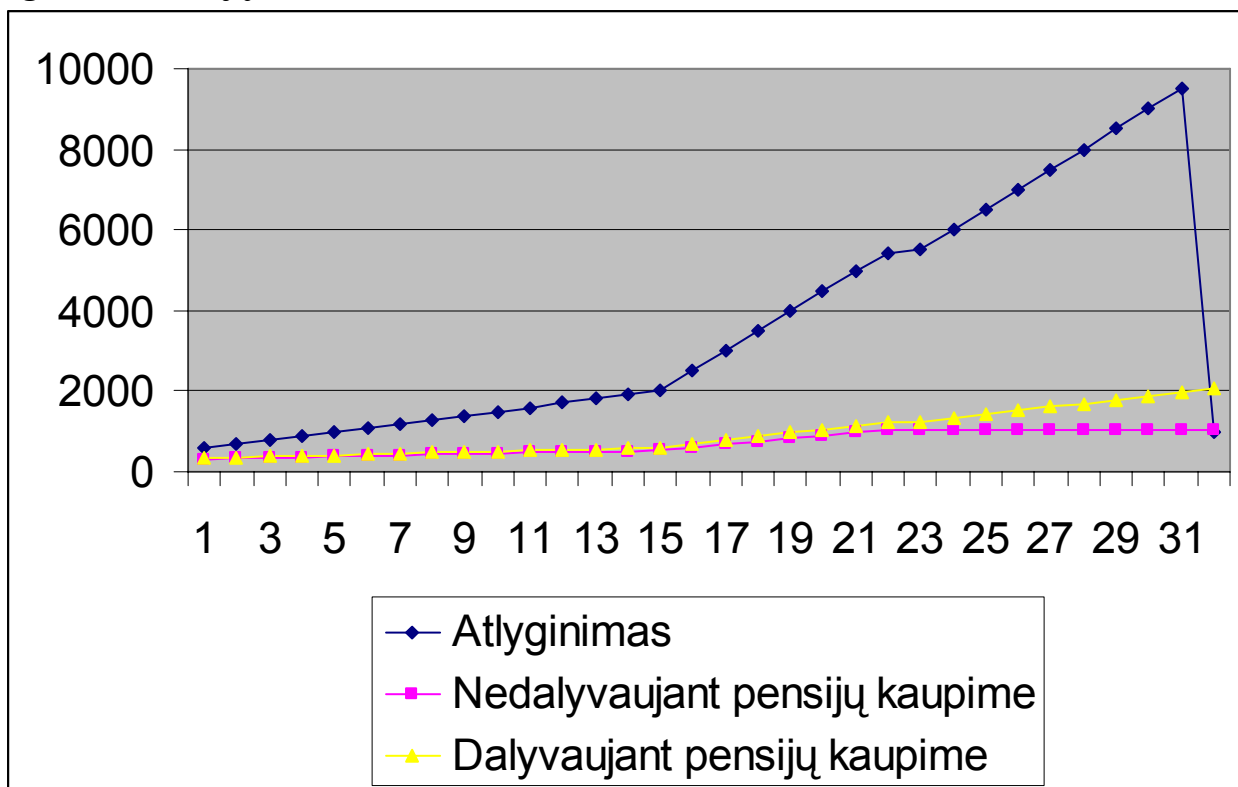
⁹ Lazutka, R. Pagrindiniai pensijų organizavimo principai// Esu, 1998 balandis Nr.7(156).

4 lentelė. Sąlyginė pensijų skaičiavimo analizė 2005 m.¹⁰

Atlyginimas (Lt.)	Pensijos dydis		
	Nedalyvaujant pensijų kaupime	Dalyvaujant pensijų kaupime	Skirtumas
600	320	340	20
700	335	358	23
800	350	377	27
900	365	395	30
1000	380	413	33
1100	395	432	37
1200	410	450	40
1300	425	468	43
1400	440	487	47
1500	455	505	50
1600	470	523	53
1700	485	542	57
1800	500	560	60
1900	515	578	63
2000	530	596	66
2500	605	688	83
3000	680	780	100
3500	755	877	122
4000	830	963	133
4500	905	1055	150
5000	980	1146	166
5420	1043	1223	180
5500	1043	1238	195
6000	1043	1330	287
6500	1043	1421	378
7000	1043	1513	470
7500	1043	1604	561
8000	1043	1696	653
8500	1043	1788	745
9000	1043	1879	836
9500	1043	1971	928
1000	1043	2063	1020

¹⁰ Sodros duomenys: <http://www.sodra.lt/> pensijų skaičiuoklė

2 grafikas. Pensijų skaičiavimo analizė 2005m.

Dalyvaujant antrojoje pensijų pakopoje, pensiją sudarytą tik nuo socialinio draudimo stažo priklausanti pagrindinė pensijos dalis, nuo draudimo stažo ir buvusio atlyginimo priklausanti pirmos pakopos socialinio draudimo papildoma pensijos dalis ir privati kaupiamoji antrosios pakopos pensija, kurios dydis priklausytų nuo įmokų dydžio ir investicinių pajamų. Nedalyvaujant antrojoje pensijų pakopoje, pensiją sudarytą nuo socialinio draudimo stažo priklausanti pagrindinė pensijos dalis ir nuo draudimo stažo ir buvusio atlyginimo priklausanti pirmos pakopos socialinio draudimo papildoma pensijos dalis.

Nagrinėjant 4 lentelę ir 2 grafiką, aiškiai matome mokamos pensijos tendencijas. Jei gaunant nedidelį darbo užmokestį (600-1000 Lt.) gaunamos pensijos skirtumas dalyvaujant ir nedalyvaujant antrojoje pensijų pakopoje yra gana nedidelis (20-30 Lt.), tai augant darbo užmokesčiui, matosi ir ryškesnis gaunamos pensijos skirtumas. Pasiekus maksimalų 5 draudžiamųjų pajamų koeficientą, pensijos dydis, nedalyvaujant antrojoje pensijų pakopoje daugiau nekyla, kai tuo tarpu dalyvaujant antrojoje pensijų pakopoje jis gana žymiai auga ir skirtumas matosi labai ryškus.

Lietuvos pensijų sistema, nedalyvaujant antrojoje pensijų pakopoje perskirsto iš didesnes pajamas gavusiųjų darbuotojų mažesnes pajamas gavusiųjų naudai dėl dviejų pensijos dydžio skaičiavimo formulės elementų. Pirma, pagrindinė pensijos dalis, kuri sudaro apie 40 proc. vidutinės

pensijos visai nesiejama su buvusiu atlyginimu¹¹, o tik su draudimo stažu. Antra, papildoma pensijos dalis turi “lubas” - ji didėja tik tol kol buvęs atlyginimas pasiekia penkis vidutinius atlyginimus. Gauto atlyginimo dalis virš penkių vidutinių atlyginimų nebeturi įtakos pensijos dydžiui (4 lentelė ir 2 grafikas).

Visuotinai pripažįstama, kad iš einamojo finansavimo pensijų sistemos didžiausią naudą gauna ta karta, kuriai esant pensinio amžiaus, tokia pensijų sistema įvedama, o karta, kuriai esant darbingo amžiaus pereinama nuo einamojo finansavimo sistemos prie kaupiamojo finansavimo sistemos, pralaimi, nes jai tenka finansuoti dvi pensijų sistemas.¹² Ji moka įmokas naikinamai (arba mažinamai) einamojo finansavimo sistemai, kad garantuotų pensijas vyresnei kartai ir tuo pat metu moka įmokas naujai kuriamai kaupiamajai sistemai, ir kurios pati tikisi pensijų.

Kaip tik perskirstymo tarp kartų požiūriu Lietuvos socialinio draudimo pensijų sistema yra gerokai iškreipta. Pagrindinė problema – aktyvių (įmokas mokančiųjų) sistemos dalyvių skaičiaus staigus sumažėjimas pastarąjį dešimtmetį. Senatvės sulaukė ta Lietuvos gyventojų karta, kuri darbingame amžiuje beveik visuotinai dirbo. Todėl beveik visi senatvės amžiaus sulaukę gyventojai turi teisę į pensiją. Tuo tarpu darbingos kartos dalyvavimas socialiniame draudime yra labai sumažėjęs. Apdrausti ir įmokas socialinio draudimo pensijų finansavimui moka tik apie 60 proc. darbingo amžiaus Lietuvos gyventojų.¹³ Kad būtų galima finansuoti didelio pensininkų skaičiaus pensijas sumažėjusio apdraustų dirbančiųjų skaičiaus įmokomis, vidutinė įmoka nustatyta pakankamai didelė (26,1 proc. algos).

¹¹ Socialinio draudimo pensijų sistemoje pensijų dydžio skaičiavimui naudojamas ne darbo užmokestis, bet draudžiamosios pajamos, nuo kurių mokamos įmokos. Draudžiamųjų pajamų pagrindinė dalis yra darbo užmokestis, bet į jas įtraukiamos ir kai kurios socialinio draudimo išmokos, todėl jos nesutampa su darbo užmokesčiu. Tačiau šiame darbe tais atvejais, kur tai neiškreipia teiginių prasmės, paprastumo tikslais, mes tapatiname draudžiamąsias pajamas su darbo užmokesčiu.

¹² Averting old age crisis: Policies to protect the Old and promote Growth. Oxford University Press. 1994. P. 133.1994.

¹³ Ši problema ir jos priežastys plačiau nagrinėta Lazutka, R. To Improve or Privatize Public Pensions?//Economic Survey of Europe. 1999, No..3.

2.2. Valstybinės ir šalpos pensijos bei jų skyrimo kriterijai

Pensijos, sudarančios Valstybinių pensijų sistemą:

- Respublikos Prezidento valstybinė pensija;
- Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinės pensijos;
- mokslininkų valstybinės pensijos;
- teisėjų valstybinės pensijos;
- nukentėjusių asmenų valstybinės pensijos;
- pareigūnų ir karių valstybinės pensijos.

Be šių valstybinių pensijų, yra skiriamos ir mokamos: nukentėjusių asmenų valstybinės našlių ir našlaičių, LR pirmojo ir antrojo laipsnio valstybinės našlių ir našlaičių, bei pareigūnų ir karių valstybinės našlių ir našlaičių pensijos ir valstybinės šalpos išmokos.

LR pirmojo arba antrojo laipsnių valstybinės pensijos skiriamos sulaukusiems senatvės pensijos amžiaus arba pripažintiems I ar II grupių invalidais LR piliečiams, ypač nusipelnusiems Lietuvai kuriant bei plėtojant jos valstybingumą, ūkį, kultūrą, mokslą, meną ir sportą, ginant valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą ir konstitucinę santvarką; labiausiai pasižymėjusiems pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijos dalyviams, taip pat motinoms, pagimdžiusioms ir išauginusioms bei gerai išauklėjusioms septynis ir daugiau vaikų.

LR pirmojo laipsnio valstybinė pensija skiriama ginkluoto pasipriešinimo (rezistencijos) dalyviams – kariams savanoriams, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarams, asmenims (ne mažiau kaip dvejus metus) ėjusiems LR Seimo Pirmininko, Ministro Pirmininko, Aukščiausio Teismo pirmininko, Konstitucinio Teismo pirmininko pareigas. Visi šie asmenys teisę į pensiją įgyja sulaukę senatvės pensijos amžiaus arba pripažinti I ar II grupės invalidais.

Pirmojo laipsnio valstybinė pensija yra keturių valstybinių pensijų bazių dydžio (valstybinių pensijų bazė – 138 Lt), antrojo laipsnio – dviejų valstybinių pensijų bazių dydžio.

Per vienerius kalendorinius metus, negali būti paskirta daugiau kaip 15 pirmojo laipsnio valstybinių pensijų ir ne daugiau kaip 45 antrojo laipsnio valstybinių pensijų.

Mokslininkų valstybinės pensijos skiriamos sulaukusiems senatvės pensijos amžiaus arba pripažintiems I ar II grupių invalidais mokslinį vardą ar laipsnį ir ne mažesnę kaip 10 metų daktaro ar habilituoto daktaro darbo stažą turintiems asmenims. Šių pensijų dydžio matas taip pat yra valstybinių pensijų bazė (138 Lt). Už kiekvienus visus daktaro stažo metus kiekvieną mėnesį mokama 10 proc. to mėnesio valstybinių pensijų bazės. Už kiekvienus visus habilituoto daktaro stažo metus kiekvieną mėnesį papildomai mokama 5 proc. to mėnesio valstybinių pensijų bazės.

Teisėjų valstybinės pensijos skiriamos asmenims, dirbusiems Konstitucinio Teismo, bendrosios kompetencijos ir specializuotų teismų teisėjais bei nuo Lietuvos paskirtais ar išrinktais bet kokio tarptautinio teismo teisėjais. Jos pradėtos skirti nuo 2003 m. sausio 1d. Pensijos dydis priklauso nuo teisėjo darbo stažo ir gauto darbo užmokesčio vidurkio. Nuo 2003 m. spalio 16 d. buvo priimtas LR Lietuvos nepriklausomybės aktų signatarų statuso įstatymas, kuriuo remiantis nuo 2004 m. sausio 1d. skiriamos valstybinės signataro rentos bei valstybinės signataro našlių ir našlaičių rentos.

Nukentėjusių asmenų valstybinės pensijos skiriamos:

- Antrojo pasaulinio karo dalyviams;
- Antrojo pasaulinio karo metais priverstiniais darbams išvežtiems asmenims arba buvusiems getuose, koncentracijos ar kitokio tipo prievartinėse stovyklose;
- Černobylio atominės elektrinės avarijos pasekmių likvidavimo dalyviams;
- pasipriešinimo 1940 - 1990 metų okupacijos (rezistencijos) dalyviams - laisvės kovų dalyviams;
- asmenims, tapusiems invalidais būtiniosios karinės tarnybos sovietinėje armijoje metu arba vėliau pripažintiems invalidais dėl ligų, susijusių su karine tarnyba;
- LR nepriklausomybės gynėjams ir kitiems nuo 1991 m. sausio 11 - 13 d. ir po to vykdytos SSRS agresijos nukentėjusiems asmenims; politiniams kaliniams ir tremtiniais bei asmenims, kuriems pripažintas nuo okupacijų nukentėjusio asmens – politinio kalinio ar tremtinio teisinis statusas;
- Asmenų, žuvusių dėl 1991 metų sausio 11-13 dienomis vykdytos agresijos ir po to buvusių įvykių, žuvusių pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijos veiksmų metu ar žuvusių (mirusių) būtiniosios karinės tarnybos sovietinėje armijoje metu, tėvams, sutuoktiniams ir vaikams.

Nukentėjusiųjų asmenų valstybinių pensijų bazė, kuri lygi 138 Lt., sudaro valstybinių pensijų dydžio matą. Nukentėjusių asmenų pensijų dydžiai yra skirtingi: minimalus – 0,75 valstybinės pensijos bazės dydžio, maksimalus dydis - 4 valstybinės pensijos dydžiai.

Pareigūnų ir karių valstybinės pensijos yra skiriamos:

- už tarnybą;
- invalidumo;
- našlių ir našlaičių.

Šios pensijos skiriamos ir mokamos:

- Išėjusiems iš tarnybos pareigūnams ir kariams, ištarnavusiems 20 ir daugiau metų: valstybės saugumo, vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnyboje, krašto apsaugos sistemose, Kalėjimų departamente ar jam pavaldžiose įstaigose ir valstybės įmonėse,

prokuratūroje ir sukakusiems Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatyta senatvės pensijos amžių, pripažintiems invalidais dėl priežasčių, susijusių su tarnyba.

- Atleistiems dėl sveikatos, kai yra žinybinės centrinės medicinos ekspertizės komisijos išvada, arba pripažintiems invalidais dėl priežasčių, nesusijusių su tarnyba, ir ištarnavusiems vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros sistemose, Specialiųjų tyrimų tarnyboje, Kalėjimų departamente ar jam pavaldžiose įstaigose ir valstybės įmonėse 5 ir daugiau metų.
- Sukakusiems įstatymų arba statutų nustatyta išleidimo į atsargą amžių ir ištarnavusiems vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros sistemose, Specialiųjų tyrimų tarnyboje, Kalėjimų departamente ar jam pavaldžiose įstaigose ir valstybės įmonėse 5 ir daugiau metų.

Pareigūnų ir karių valstybinės pensijos dydis priklauso nuo turėto darbo užmokesčio.

Prie valstybinių šalpos išmokų priskiriama šalpos bei socialinės pensijos, kompensacijos ir slaugos pašalpos. Socialinės pensijos nuo šalpos pensijų skiriasi skyrimo laikotarpiu. Nuo 1995 m. sausio 1d. yra skiriamos šalpos pensijos. Šalpos išmokų skyrimą reglamentuoja Valstybinių šalpos išmokų įstatymas¹⁴ ir Valstybinių šalpos išmokų skyrimo ir mokėjimo nuostatai¹⁵. Teisę gauti valstybinę šalpos (socialinę) pensiją turi tik tie asmenys, kurie neturi teisės gauti didesnės ar tokio pat dydžio valstybinės socialinio draudimo pensijos ar valstybinės pensijos ar kitos išmokos, nes nuo vaikystės yra invalidai, prižiūri vaikus invalidus ar yra daugiavaikės motinos.

Šalpos (socialinę) pensiją gauti turi teisę nuolat Lietuvos Respublikoje gyvenantieji:

- vaikai invalidai (jei jiems nustatyta sunki negalia, skiriama 2 valstybinių socialinio draudimo bazinių pensijų dydžio, jei nustatyta vidutinė negalia – 1,5 bazinės pensijos dydžio, jei nustatyta lengva negalia – 1 bazinės pensijos dydžio šalpos pensija. Nuo 2006-07-01 bazinės pensijos dydis – 230 Lt.);¹⁶
- asmenys, pripažinti I, II ar III grupės invalidais iki tos dienos, kurią jiems sukako 24 metai, taip pat asmenys, kurie dėl ligos ar traumos, atsiradusios iki jiems sukako 24 metai, padarinių invalidais pripažinti po 24 metų sukakties dienos, tačiau ne vėliau kaip iki tos dienos, kurią jiems sukanka 26 metai. (I grupės invalidams skiriama 2 bazinių pensijų dydžio, II grupės

¹⁴ Valstybinių šalpos išmokų įstatymas // Žin., 2004, Nr.21-619

¹⁵ Valstybinių šalpos išmokų skyrimo ir mokėjimo nuostatai // Žin., 2004, Nr.47 -1558

¹⁶2005-05-25 d. Vyriausybės nutarimas Nr.584 „Dėl valstybinio socialinio draudimo bazinės pensijos padidinimo ir einamųjų 2005 m. draudžiamųjų pajamų naujo dydžio patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2005.-Nr.67-2411.

invalidams – 1,5 bazinės pensijos dydžio, III grupės invalidams - 0,75 bazinės pensijos dydžio šalpos pensija) iki 2005 m. liepos 1d.;

- tėvai (tėviai), globėjai ar rūpintojai, sukakę senatvės pensijos amžių arba pripažinti II ar II grupės invalidais, kurie ne mažiau kaip 15 metų slaugė namuose vaikus invalidus, I ar II grupės invalidus nuo vaikystės arba tapusius I ar II grupės invalidais iki 18 metų, taip pat visiškos negalios invalidus nuo vaikystės arba tapusius I ar II grupės invalidais iki 18 metų, taip pat visiškos negalios invalidus. (I grupės invalidams skiriama 1,5 bazinės pensijos dydžio, sukakusiems senatvės pensijos amžių ar II grupės invalidams – vienos bazinės pensijos dydžio šalpos pensija) iki 2005 m. liepos 1 d.;
- motinos, pagimdžiusios ir išauginusios iki 8 metų penkis ir daugiau vaikų ir sukakusios senatvės pensijos amžių arba pripažintos I ar II grupių invalidėmis (I grupės invalidėms skiriama 1,5 bazinės pensijos dydžio, sukakusioms senatvės pensijos amžių ar II grupės invalidėms – vienos bazinės pensijos dydžio šalpos pensija).

Šalpos (socialinių) pensijų dydžio matas yra valstybinė socialinio draudimo bazinė pensija.

Kompensacijos yra mokamos daugiavaikėms motinoms, kai joms iki pensinio amžiaus lieka 5 metai arba motinoms, slaugiusioms vaikus invalidus, kai iki senatvės pensijos lieka 10 metų. Kompensacijos dydis – 1,5 bazinės pensijos. Slaugos pašalpos nuo 1999 m. spalio 1 d. mokamos visiškos negalios invalidams. Pašalpos dydis – 1,5 bazinės pensijos.

Mano nuomone, kad šalpos išmokų skyrimas ir jų didinimas socialiniu požiūriu yra teisingas ir atitinka Lietuvos socialinės apsaugos nuostatą, kad savimi pasirūpinti gali tik sveikas ir dirbantis žmogus. Valstybė privalo pasirūpinti tais, kurie dėl objektyvių priežasčių negali savimi pasirūpinti patys. Manychiau, kad ateityje šalpos (socialinių) pensijų gavėjų skaičius augs dėl to, kad tam tikra šalies gyventojų dalis gyvena žemiau skurdo ribos ir negali patenkinti minimalių poreikių ir yra rizikos grupėje tapti valstybės remiamais. Be to, tai, kad nemaža Lietuvos gyventojų dalis yra ilgalaikiai bedarbiai ir negalės sukaupti net minimalus (15 metų) valstybinio socialinio draudimo stažo, sukakus pensinį amžių ar tapus invalidais, jie negalės gauti senatvės ar invalidumo pensijos. Šie žmonės yra potencialūs šalpos išmokų gavėjai.

3. Pagrindiniai nacionalinės pensijų sistemos ir politikos demografiniai ir socialiniai ekonominiai iššūkiai

Pensijų pakankamumo, finansinio stabilumo ir modernizavimo problemos. Pagrindiniai vyriausybių uždaviniai - užtikrinti pakankamą pensijų finansavimą, pagal esamas VSDF ir valstybės biudžetų finansines galimybes indeksuoti visų rūšių pensijas, kad būtų palaikoma ir didinama jų perkamoji galia. Vyriausybės sprendė sunkų uždavinį – užtikrinti pensijas visiems pagyvenusiems ir neįgaliesiems asmenims, taip pat likusiems be maitintojo vaikams našlaičiams, esant staigiems pokyčiams ūkyje, darbo rinkoje, politiniame gyvenime. Kartu buvo siekiama tobulinti pensijų sistemą reglamentuojančius įstatymus ir administracines procedūras, kad pensijų sistema būtų pritaikyta prie ūkio transformacijos bei sparčių socialinių pokyčių ir kad būtų pašalintos spragos, kurios buvo neišvengiamos dėl sistemos naujumo.

Šalies pensijų sistemos privalumas yra tai, kad teisės į socialinio draudimo, valstybinės arba šalpos pensijas suteiktos beveik visiems pagyvenusiems ir neįgaliesiems bei likusiems be maitintojo asmenims. Tačiau visuotinai pripažįstama, jog vidutinis pagrindinių – socialinio draudimo pensijų lygis kol kas yra per menkas, kad užtikrintų pakankamą pragyvenimo lygį. Vidutinė senatvės pensija, turint būtinajam valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą (toliau – stažas), sudaro apie 43 proc. vidutinio neto darbo užmokesčio šalies ūkyje. Sodros duomenimis 2006 m. rugsėjo mėnesį vidutinė socialinio draudimo senatvės pensija buvo 507,07 Lt.

Nors socialinio draudimo pensijų finansavimui skiriama apie 26 proc. įmokų nuo atlyginimų, iki 2003 metų socialinio draudimo pensijų finansinio stabilumo pasiekti nepavykdavo dėl nepakankamos ekonominės plėtros, didelio nedarbo, išplitusio neformalaus užimtumo. Tik 2003 – 2005 metais žymiai pagerėjus šalies ekonominei padėčiai, padidėjus atlyginimams ir sumažėjus nedarbui, patobulinus socialinio draudimo administravimą, socialinio draudimo pensijų sistemos finansinė padėtis pagerėjo.

Kita vertus, pradėjus antrąjį pensijų reformos etapą, nuo 2004 metų iškilo poreikis iš dalies finansuoti šios reformos išlaidas esamos socialinio draudimo pensijų sistemos lėšomis. Socialinio draudimo pensijų sistemos finansinį pajėgumą mažina ir besitęsianti darbingo amžiaus asmenų emigracija.

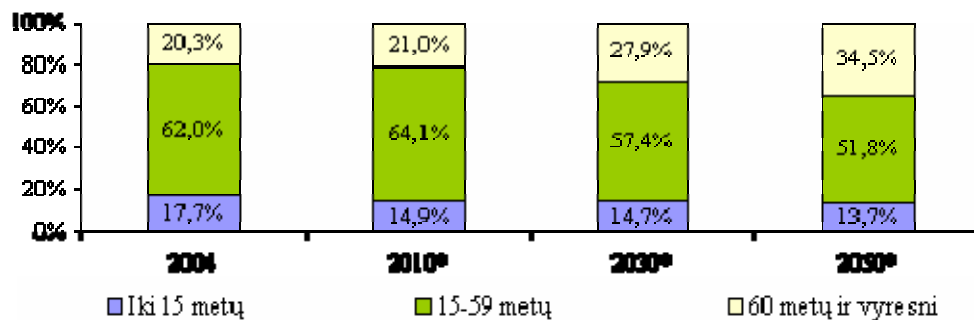
Kadangi Lietuvos pensijų sistema iš esmės buvo sukurta tik per pastarąjį dešimtmetį, ji pakankamai gerai suderinta su esama užimtumo struktūra – į socialinio draudimo pensijų sistemą

privalomai įtraukti užimtieji visuose ūkio sektoriuose, dirbantys ne visą dieną ar savaitę, didžioji dauguma savarankiškai dirbančiųjų. Suderinamumo su šiuolaikinėmis užimtumo formomis požiūriu pensijų sistemai nereikia radikalaus modernizavimo, reikia tik geresnio jau esamų nuostatų įgyvendinimo. Dalyvauti socialinio draudimo pensijų sistemoje iš dalies vengiama dėl to, kad busimos šios pensijos dydžio ir dalyvavimo socialinio draudimo sistemoje išlaidų santykis daugeliui atrodo nepalankus. Dėl šių priežasčių vis dar klesti šešėlinė ekonomika ir darbo užmokesčio mokėjimas vokeliuose.

Iššūkiai pensijų sistemai: demografiniai pokyčiai. Lietuvos gyventojų amžiaus struktūra iki šiol buvo palanki socialinio draudimo pensijų sistemos finansavimui. 1950–1990 metais gyventojų skaičius augo dėl gimstamumo, kuris buvo šiek tiek didesnis negu daugumoje aplinkinių šalių. Tuo tarpu vyresnio amžiaus gyventojų gyvenimo trukmė buvo ir tebėra mažesnė negu Vakarų šalyse. 15–59 metų amžiaus gyventojai sudaro daugiau nei 60 proc. visų šalies gyventojų, o likusi dalis beveik per pusę yra pasidalijusi į vaikus ir 60 metų ir vyresnio amžiaus asmenis.¹⁷ Lietuvos gyventojų senėjimas kol kas nėra pasiekęs tokį lygį kaip kai kuriose kitose ES valstybėse narėse. Tačiau demografinės prognozės rodo, kad pagyvenusių žmonių dalis visuomenėje sparčiai didės, o 15–59 metų amžiaus ir vaikų dalis – mažės (3 grafikas ir 4 grafikas bei 6 priedas).

¹⁷ Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (toliau – Statistikos departamentas) demografiniais duomenys

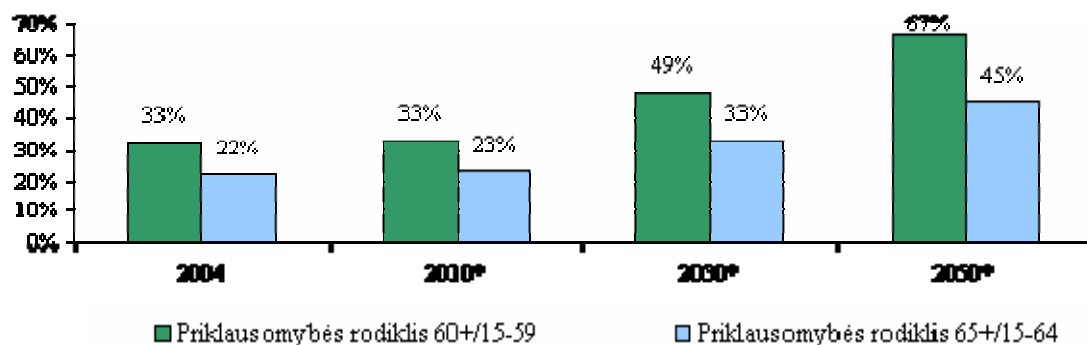
3 grafikas. Lietuvos gyventojų amžiaus struktūra

* Šaltinis: Statistikos departamento duomenys ir Eurostato gyventojų prognozės

4 grafikas. Pagyvenusių žmonių priklausomybės santykis

(60 metų ir vyresnių gyventojų skaičius, tenkantis 15-59 metų gyventojų bei 65 metų ir vyresnių gyventojų skaičius, tenkantis 100-ui 15-64 metų gyventojų)

* Šaltinis: Statistikos departamento duomenys ir Eurostato gyventojų prognozės.

Lietuvoje, kaip ir daugumoje naujų ES valstybių narių, didelė vyrų ir moterų tikėtina vidutinė gyvenimo trukmė¹⁸. 2003 metais ji buvo atitinkamai 66,5 ir 77,9 metai, skaičiuojant gimimo datai. 60 metų amžiaus vyrų tikėtina vidutinė gyvenimo trukmė – tik 16,2 metų, moterų – 22,1 metų (5 lentelė).

¹⁸ **Tikėtina vidutinė gyvenimo trukmė** – tai tikimybinis rodiklis, kuris parodo, kiek vidutiniškai metų gyvens kiekvienas gimęs, jeigu visą būsimą tiriamosios kartos gyvenimą mirtingumo lygis kiekvienoje gyventojų amžiaus grupėje liks nepakitęs.

5 lentelė. Tikėtina vidutinė gyvenimo trukmė, metais

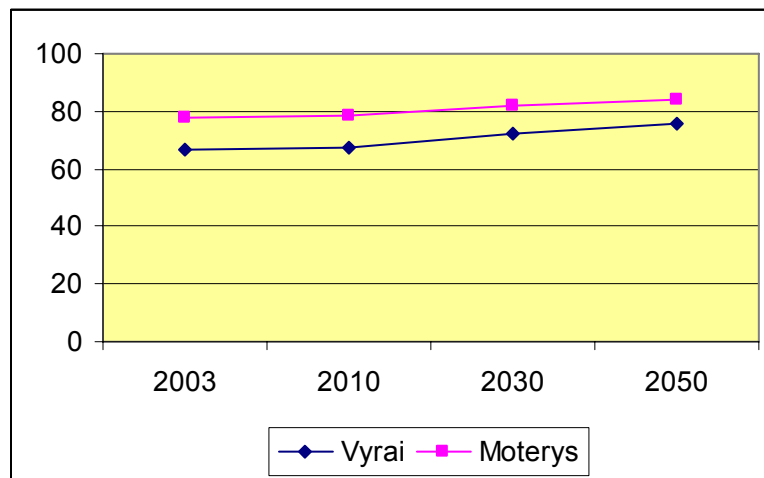
Amžius	2003		2010*		2030*		2050*	
	Vyrai	Moterys	Vyrai	Moterys	Vyrai	Moterys	Vyrai	Moterys
0	66,5	77,9	67,4	78,5	72,3	81,8	75,5	83,7
60	16,2	22,1	17,3	23,0	19,4	25,0	-	-

*Šaltinis: Statistikos departamento duomenys ir Eurostato gyventojų prognozės

Prognozuojama, kad vyrų tikėtina vidutinė gyvenimo trukmė Lietuvoje augs sparčiau negu moterų (5 grafikas). Vyriskos lyties kūdikių tikėtina vidutinė gyvenimo trukmė iki 2030 metų gali pailgėti beveik šešeriais metais. Tuo tarpu 60-mečių vyrų tikėtina vidutinė gyvenimo trukmė iki 2030 metų, prognozuojama, išaugs 3,2 metų. Tokio amžiaus moterų, kurios jau dabar gyvena žymiai ilgiau, tikėtina vidutinė gyvenimo trukmė padidės 2,9 metų. Žmonės gyvena vis ilgiau, bet vis labiau išsitęsia ir baigiamoji gyvenimo fazė, kai jie yra palieję ir reikalingi globos.

Su senatve susijusios rizikos esmė – asmens ilgaamžiškumas. Žinoma, rizikinga ne sulaukti gilios senatvės, bet gyventi senatvėje neturint lėšų pragyvenimui, kai asmuo jau nebe pajėgus užsidirbti.

5 grafikas. Tikėtina vidutinė gyvenimo trukmė, metais

*Šaltinis: Statistikos departamento duomenys ir Eurostato gyventojų prognozės

Nuo to kiek laiko gyvens būsiamasis pensininkas, priklauso reikalingų jo pensijai mokėti išteklių dydis. Individuali gyvenimo trukmė neprognozuojama, tačiau visos kartos gyvenimo trukmė kinta lėtai, todėl remiantis demografiniais duomenimis apie praėjusius laikotarpius, galima pakankamai tiksliai prognozuoti, kiek metų vidutiniškai dar gyvens asmenys, kurie pensinio amžiaus sulauks, tarkime, po

dešimties metų. Jeigu tokios prognozės tampa nepakankamai tikslios, tenka numatyti, kad pensininkų gyvenimo trukmei viršijant prognozuotą, jų pensijoms numatyti išteklių bus paskirstomi šiek tiek mažėjančioms pensijoms, kad neprireiktų papildomo finansavimo.

Kol kas pagyvenusių žmonių priklausomybės santykis¹⁹ Lietuvoje santykinai nėra didelis. 2004 metais jis buvo 22,3 proc. Tačiau dėl ilgėsiančios tikėtinos vidutinės gyvenimo trukmės, gimstamumo sumažėjimo ir gyventojų emigracijos per pastaruosius 15 metų prognozuojamas spartus gyventojų skaičiaus mažėjimas ir labai didelis pagyvenusių žmonių priklausomybės santykio augimas (2 grafikas). Iki 2010 metų jis išaugs nežymiai, tačiau vėliau kas dvidešimt metų jis augs apytiksliai po 11 procentinių punktų ir 2050 metais gali pasiekti beveik 45 proc. (6 lentelė.). Tokia prognozė verčia svarstyti darbingo amžiaus ilginimo ir vyresnio amžiaus žmonių užimtumo didinimo būtinybę ir galimybes.

6 lentelė. Pagyvenusių žmonių priklausomybės santykis (proc., metų pradžioje)

2004	2010*	2030*	2050*
22,3	23,4	33,4	44,9

* *Šaltinis: Statistikos departamento duomenys ir Eurostato gyventojų prognozės*

Emigracijos iššūkiai. Statistikos departamento duomenimis 1990–2006 m. I ketv. iš Lietuvos išvyko apie 404 tūkst., o vien 2005 m. – apie 15,6 tūkst. gyventojų (daugiausia – į Jungtinę Karalystę, Airiją, JAV). Numatoma, kad intensyvi emigracija (apie 15 tūkst. žmonių per metus) turėtų tęstis bent iki 2010 m. 2004 m. gegužės 1 d. Lietuvai tapus ES nare, išvykti dirbti į užsienį tapo dar paprasčiau, o pagal emigracijos mastus atsižvelgiant į gyventojų skaičių Lietuva pirmavo visoje ES.

Emigraciją lemia, pirmiausia, ekonominiai veiksniai: dideli atlyginimų ir pragyvenimo lygio skirtumai tarp Lietuvos ir užsienio valstybių (pirmiausia – ES šalių ir JAV). Išvyksta daugiausia jauni, pakankamai gerą išsilavinimą įgiję, verslūs ir iniciatyvūs asmenys, taip pat jaunos šeimos. Be to, tarp emigrantų gausu ir aukštos kvalifikacijos pagyvenusių asmenų (mokslininkų, gydytojų). Emigracija galima kaip internacionalizacijos ar globalizacijos pasekmė.

Tikimasi, kad Lietuvoje gerėjant ekonominei situacijai ir gyvenimo lygiui, emigracija sulėtės, o vis daugiau išvykusiųjų sugrįš. Tokią tendenciją rodo ir kitų užsienio valstybių (pvz., Airijos) pavyzdys. Tačiau siekiant paskatinti sugrįžimą svarbu įgyvendinti sistemines reformas švietimo, sveikatos apsaugos, kultūros ir kitose srityse, *skatinti darbdavius plačiau vadovautis socialiai atsakingo verslo principais (vienas svarbiausių principų)*. Nemažą dalį kvalifikuotų šių sričių

¹⁹ *Pagyvenusių žmonių priklausomybės santykis - 65 metų ir vyresnio amžiaus gyventojų skaičius, tenkantis 100-ai 15–64 metų amžiaus grupės gyventojų*

darbuotojų paskatino išvykti būtent tai, kad laukiami pokyčiai gerinant šių sričių valdymą, darbo sąlygas bei keliant atlyginimų lygį trunka pernelyg ilgai. Be to, emigrantų sugrįžimą dažnai apriboja informacijos apie galimybes ir pokyčius Lietuvos ekonomikoje ir darbo rinkoje trūkumas ir kitos su jų grįžimu susijusios problemos.

Iššūkiai pensijų sistemai: užimtumo perspektyvos. Blogėjančios demografinės padėties įtaka socialinio draudimo pensijų sistemai gali būti sušvelninta gerinant užimtumo rodiklius. Nedarbas dar išlieka gana aukštas, bet dėl spartaus Lietuvos ekonomikos augimo galima tikėtis tolesnio jo mažėjimo (7 lentelė).

7 lentelė. Užimtumo ir nedarbo lygis Lietuvoje 2001-2005 metais

Metai	2001	2002	2003	2004	2005
Užimtumo lygis	57,2	59,6	60,9	61,1	62,8
Nedarbo lygis	17,4	13,8	12,4	11,4	8,3

* Šaltinis: Statistikos departamento duomenys

Skirtingai nei padėtis darbo rinkoje, pastarųjų metų ekonominės plėtros tendencijos palankios socialinio draudimo pensijų sistemai (8 lentelė).

8 lentelė. Išlaidos pensijoms

	1995	2000	2001	2002	2003	2004
Išlaidos pensijoms iš viso, mln. Lt	1555,4	3586,1	3553,4	3650,6	3873,8	4213,9
Lyginant su bendruoju vidaus produktu, %	6,1	7,8	7,3	7,0	6,8	6,7

Šaltinis: Statistikos departamento duomenys

Lyginant su kitomis ES valstybėmis narėmis, išlaidos visų rūšių pensijoms nuosaikios (9 lentelė ir 7 priedas). Nuo 2000 metų sparčiai augant ekonomikai išlaidos visų rūšių pensijoms kaip BVP dalis, Lietuvoje sumažėjo vienu procentiniu punktu nuo 7,8 proc. iki 6,8 proc. BVP 2003 metais. 2004 metais BVP dalis sumažėjo iki 6,7 proc. (8 lentelė).

9 lentelė. Valstybinio socialinio draudimo Fondo išlaidos 2001-2006 metais mln. Lt (struktūra)

Metai	2001	2002	2003	2004	2005	2006*
Valstybinio socialinio draudimo Fondo išlaidos iš viso	4451	4461	4703	5324	6130	6771
Pensijų draudimui	3246 (73%)	3325 (75%)	3528 (75%)	3845 (72%)	4336 (71%)	4730 (70%)

**Valstybinio socialinio draudimo Fondo biudžeto 2006 metų rodiklių patvirtinimo Įstatymas*

Šaltinis: Sodros duomenys

4. BENDRŲJŲ PENSIJŲ REFORMOS TIKSLŲ SIEKIMAS

4.1. Pensijų pakankamumas

Siekiant įgyvendinti pensijų pakankamumo tikslą, pensijų sistemą reikia sutvarkyti taip, kad būtų galima pasiekti iškeltus socialinius tikslus:

- Užtikrinti, kad vyresnio amžiaus žmonės neatsidurtų skurde, jiems būtų užtikrintas pakankamai aukštas pragyvenimo lygis, kad jie dalyvautų paskirstant jų šalies ekonominę gerovę ir galėtų aktyviai dalyvauti visuomeniniame, socialiniame ir kultūriniame gyvenime;
- Suteikti galimybę kiekvienam asmeniui pasirašyti atitinkamas pensijų sutartis, siūlomas viešųjų ir/arba privačių institucijų, kas leistų jiems įgyti tiesę į pensiją, kuri pagrįstu mastu leistų išlaikyti tokį patį kaip iki išėjimo į pensiją pragyvenimo lygį;
- Skatinti solidarumą tarp tos pačios kartos atstovų ir tarp skirtingų kartų.

Bus siekiama, kad iki 2015 metų vidutinė turinčių būtinąjį stažą asmenų socialinio draudimo senatvės pensija būtų 50 proc. vidutinio neto darbo užmokesčio šalies ūkyje (arba 42 proc. šio darbo užmokesčio bruto) ir ji iki 2050 metų išliktų nemažesnė, o įvertinus tuo metu būsiančias galimybes siekti, kad socialinio draudimo senatvės pensija iki 2050 metų siektų 60 proc. vidutinio neto darbo užmokesčio (arba 48 proc. šio darbo užmokesčio bruto).

Taip pat didinant Valstybės remiamas pajamas bus siekiama, kad visi asmenys senatvėje, negalios ar maitintojo netekimo atveju gautų pajamų, kurios būtų pakankamos išvengti ypač gilaus skurdo, tai yra kad visi pagyvenę ir neįgalūs žmonės gautų pensijas, didesnes už valstybės remiamas pajamas – dydį, kuris suteiktų teisę į socialinę paramą skurstantiesiems.²⁰

²⁰ Valstybės remiamos pajamos 2005 metais buvo 155 Lt (nuo 2006 m. spalio mėn. jų dydis bus 185 Lt)

4.2. Pensijų sistemos finansinis stabilumas

Pensijų politikos tikslas – siekiant socialinio draudimo pensijų adekvatumo, užtikrinti ir šių pensijų sistemos finansinį stabilumą nedidinant socialinio draudimo mokestinės naštos darbo rinkai, bet plečiant užimtumą ir dalyvavimą socialinio draudimo sistemoje. Užtikrinti minimalią pensinę pagyvenusių ir neįgalių asmenų, neturinčių teisės į socialinio draudimo pensiją apsaugą, ją finansuojant iš valstybės biudžeto.

Siekiant užtikrinti pensijų sistemos finansinį stabilumą, būtina :

- pasiekti aukštą užimtumo lygį, kur reikalinga įgyvendinti visapuses darbo rinkos reformas;
- reformuoti pensijų sistemą, atsižvelgiant į bendrą tikslą – išlaikyti valstybės finansų stabilumą. Tuo pačiu metu pensijų sistemos stabilumą turi lydėti patikima fiskalinė politika, įskaitant, kur reikia, skolos sumažinimą. Strategijos, kurių buvo imtasi tam, kad būtų pasiektas šis tikslas, gali apimti ir rezervinių pensijų fondų įsteigimą;
- užtikrinti, kad pensinio senatvės aprūpinimo sistema ir jos reformos išlaikytų teisingą pusiausvyrą tarp darbingų žmonių ir pensininkų, neužkraudami darbuotojams pernelyg didelės naštos, o pensininkams užtikrindami pakankamo dydžio pensijas;
- pasitelkus tinkamą kontrolės sistemą ir patikimą valdymą, užtikrinti, kad privačios ir valstybinės pensijų mokėjimo sistemos būtų efektyvios, už prieinamą kainą, patogios ir saugios.

4.3. Pensijų sistemos modernizavimas, atsižvelgiant į pasikeitusius ekonomikos ir visuomenės poreikius

Siekiant įgyvendinti pensijų sistemos modernizavimo tikslą, reikia:

- užtikrinti, kad pensijų sistema atitiktų darbo rinkos lankstumo ir saugumo reikalavimus, kad nepažeidžiamas mokesčių sistemų darnumas, darbo rinka, įdarbinimo formos neapriboja žmonių teisės į pensiją, ir pensijų sistemos neatbaido žmonių nuo darbo pagal verslo liudijimus ar verčiantis individualia veikla;
- apžvelgti įstatymų nuostatas, susijusias su pensijų mokėjimu, atsižvelgiant į moterų ir vyrų lygių teisių principo laikymąsi bei pagal ES įstatymus priimtus išipareigojimus;
- įdiegti skaidresnę ir labiau prisitaikančią prie besikeičiančių aplinkybių pensijų sistemą, kad žmonės galėtų ja pasitikėti. Parengti patikimą ir lengvai suprantamą informaciją apie ilgalaikes pensijų sistemos perspektyvas, ypač atkreipiant dėmesį į galimą išmokų ir įmokų dydžio pasikeitimą. Skatinti pensijų strategijos ir reformų palaikymą.

5. LIETUVOS RESPUBLIKOS VALSTYBINIO SOCIALINIO DRAUDIMO FONDOBIUDŽETO VYKDYMO PERSPEKTYVOS

Valstybinio socialinio draudimo fondo veiklą reglamentuoja Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sandaros įstatymas, Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas, Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas, Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas, Lietuvos Respublikos Pensijų sistemos reformos įstatymas, Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymas, Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintos Fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklės ir kiti Lietuvos Respublikos įstatymai bei teisės aktai.

Fondas veikia nuo 1990 metų. Pagrindinė Fondo funkcija - valstybinio socialinio draudimo įmokų rinkimas ir pensijų, pašalpų bei kompensacijų skyrimas ir mokėjimas.

Fondo biudžetas yra savarankiškas, neištraukiamas į valstybės ir savivaldybių biudžetų sudėtį.

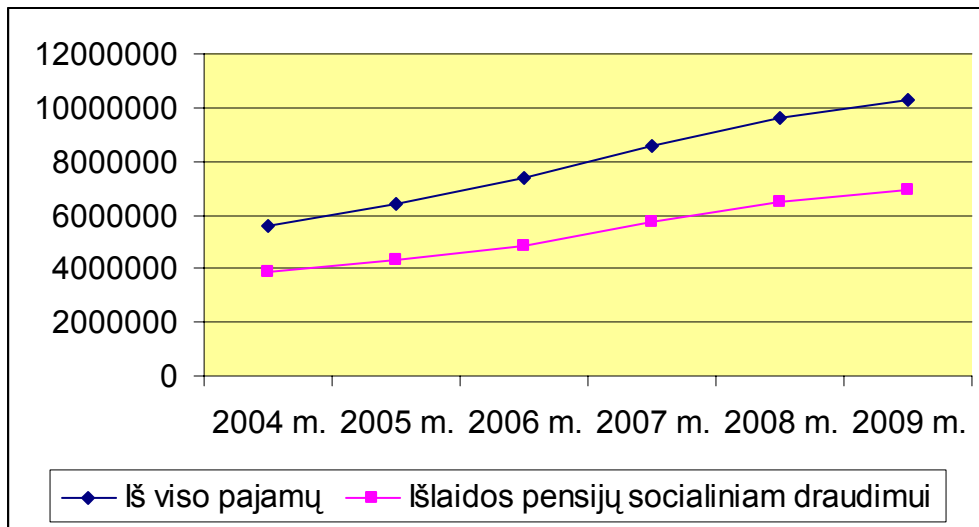
Fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo tvarką bei rodiklius, pagal kuriuos tvirtinamas biudžetas ir biudžeto vykdymo ataskaita, reglamentuoja Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sandaros įstatymas.

Valstybinio socialinio draudimo pensijų mokėjimą apibūdina tokie pagrindiniai rodikliai (8, 9 priedai):

Bendra prognozuojama 2007 m. VSDF biudžeto pajamų suma bus – 8 567 815 tūkst. Lt arba 16,1 proc. (1 185 519 tūkst. Lt) didesnė nei 2006 m. laukiama (8 priedas).

VSDF 2007 m. biudžete valstybinio socialinio draudimo pensijoms numatoma skirti 67,2 proc. visų išlaidų arba 5 752 636 tūkst. Lt, t.y. 18,9 proc. arba 915 086 tūkst. Lt daugiau nei 2006 m. laukiama (9 priedas).

10 lentelė. Lietuvos Respublikos 2007 m. valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto pajamų ir išlaidų skaičiavimai (tūkst.Lt)

Prognozuojama, kad vidutinis senatvės pensininkų skaičius bus 588,0 tūkst. žmonių ir palyginus su 2006 m. laukiamu sumažės 0,9 proc. Netekto darbingumo (invalidumo) pensijų gavėjų skaičius nesikeis ir bus 211,0 tūkst. Žm. . Prognozuojama, kad našlių ir našlaičių (už mirusius po 1995-01-01) pensijas gaus 233,7 tūkst. žmonių arba 37,8 proc. daugiau nei 2006 m. laukiama.

Išankstines senatvės pensijas gaus 9,2 tūkst. žmonių arba 8,2 proc. daugiau nei 2006 m. laukiama.

1 075,4 tūkst. (2004 m. – 1 069,5 tūkst.) vidutiniškai kas mėnesį mokėtų valstybinių socialinio draudimo pensijų 2005 metais. Prognozuojamas visų mokamų socialinio draudimo pensijų skaičius bus 1 131,9 tūkst. arba 4,9 proc. didesnis nei 2006 m. laukiama.

Senatvės pensija, turint būtinąjį stažą, 2007 m. gruodžio mėn. palyginus su 2006 m gruodžio mėn., vidutiniškai padidės apie 60Lt arba 11,6 proc. ir vidutinė metinė sudarys 575,24 Lt. Vidutinės senatvės pensijos, turint būtinąjį stažą, ir apdraustųjų vidutinio mėnesio darbo užmokesčio (bruto) santykis 2007 m. bus 38,7 proc. arba 1,5 punkto didesnis nei 2006 m laukiama.

2005 m. vidutiniškai 2 055 pensijų (2004 metais – 1 097 pensijų) kas mėnesį buvo išmokama užsienyje gyvenantiems Lietuvos Respublikos piliečiams pagal Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymą, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. kovo 3 d. nutarimą Nr. 316, Europos laikinuosius susitarimus ir tarpvalstybines sutartis su Latvija, Estija, Baltarusija, Ukraina, Lenkija, Suomija, Čekija, Rusija, JAV ir pagal Europos Sąjungos teisės aktus (Tarybos reglamentai 1408/71/EEB ir 574/72/EEB);

2005 metais užregistruota 128,7 tūkst. pensijų kaupimo dalyvių (2004 metais buvo užregistruota 116,2 tūkst. dalyvių). Iš viso užregistruota 685,5 tūkst. pensijų kaupimo dalyvių.

**Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto
prognozinių skaičiavimas 2008 –2009 metams (10, 11 priedai)**

Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto prognoziniai skaičiavimai 2008 – 2009 metams buvo atliekami, remiantis Finansų ministerijos prognozuojamais makroekonominiais rodikliais bei įvertinant turimas Valstybinio socialinio draudimo fondo duomenų bazines ir šiuo metu galiojančius Valstybinio socialinio draudimo, Ligos ir motinystės socialinio draudimo, Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo, Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sandaros, Valstybinių socialinio draudimo pensijų bei Pensijų kaupimo įstatymus.

Prognozuojant valstybinio socialinio draudimo fondo pajamas 2008 - 2009 m. buvo remtasi duomenimis naudotais 2007 m. biudžeto projekto sudarymui (8 priedas).

Prognozuojama, kad 2008 m. bendras apdraustųjų skaičius bus 1 417,8 tūkst. žm., 0,3 proc. didesnis negu 2007 m., 2009 m. valstybiniu socialiniu draudimu bus apdrausti 1 422,6 tūkst. žm., 0,3 proc. daugiau nei 2008 m.

Vidutinis dirbančiųjų, apdraustų visomis socialinio draudimo rūšimis, skaičius 2008 m. bus 1 268 tūkst. žm., 4 tūkst. didesnis nei 2007 m., o 2009 m. padidės 5 tūkst. žm. ir bus 1 273 tūkst. žm. Jų vidutinis darbo užmokestis 2008 m. bus 1 664 Lt, 11,8 proc. didesnis nei 2007 m., o 2009 m. bus 1 774 Lt, 6,6 proc. didesnis nei 2008 m.

Apdraustų, visomis socialinio draudimo rūšimis, darbo užmokesčio fondas 2008 m. numatomas 12,2 proc. didesnis nei 2007 m., o 2009 m. – 7,0 proc. didesnis negu 2008 m.

Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto pajamos 2008 m. prognozuojama bus 9 634 375 tūkst. Lt, 12,4 proc. didesnės negu 2007 m., o išlaidos – 9 633 036 tūkst. Lt, arba 12,5 proc. didesnės. Prognozuojamos 2009 m. pajamos – 10 311 401 tūkst. Lt arba 7,0 proc. didesnės negu 2008 m., o išlaidos - 10 310 707 tūkst. Lt arba 7,0 proc. didesnės.

Prognozuojama, kad 2008 m. 65 proc. dirbančiųjų į pensijų kaupimo fondus perves apie 873,5 mln. Lt įmokų, o 2009 m. 68 proc. dirbančiųjų - apie 945,9 mln. Lt įmokų. Pusei šių įmokų sumos padengti numatomos lėšos iš valstybės Rezervinio (stabilizavimo) fondo.

Valstybinio socialinio draudimo mokamų pensijų skaičius (iš viso) 2008 m. prognozuojamas – 1 129,7 tūkst. arba 0,2 proc. mažesnis nei 2007 m., o 2009 m. – 1 123,5 tūkst. arba 0,5 proc. mažesnis nei 2008 m.

Išlaidos pensijoms 2008 m. padidės 738,0 mln. Lt, vidutinė senatvės pensininko, turinčio būtinąjį stažą, pensija 2008 m. sudarys 39,1 proc. apdraustojo vidutinio darbo užmokesčio (9 priedas).

2009 m. išlaidos pensijoms bus 469,2 mln. Lt didesnės nei 2008 m. Vidutinė senatvės pensininko, turinčio būtinąjį stažą, pensija 2009 m. sudarys 39,8 proc. apdraustojo vidutinio darbo užmokesčio.

Biudžeto išlaidų dalis pensijoms, augant kitoms išlaidoms, nežymiai keisis: 2008 m. – 67,4 proc., 2009 m. – 67,5 proc.

Augant kaupiamųjų fondų dalyvių skaičiui, didės lėšų pervedamų į pensijų fondus sumos. Jos 2008 m. sudarys 9,1 proc., o 2009 m. - 9,2 proc. visų biudžeto išlaidų.

Valstybinio socialinio draudimo fondo veiklos sąnaudos prognozuotos, įvertinant kainų indeksus bei darbuotojų skaičiaus ir jų apmokėjimo normatyvus

6. PENSIJŲ SISTEMŲ REFORMŲ PATIRTIS UŽSIENIO ŠALYSE

Visose Vakarų Europos šalyse pensijų sistemoje egzistuoja einamojo finansavimo elementas, kai dalis pensijos yra mokama iš lėšų, gautų einamojo finansavimo būdu. Vokietijos pensijų sistemoje buvo ypač didelė tokių lėšų dalis 1998 metais (75-80% visos senatvės pensijos išmokama einamojo finansavimo būdu), Italijoje (tik 1995 m. buvo įvesta 3 pakopų pensijų sistema), Prancūzijoje. Einamojo finansavimo principu pagrįsta dalis privačių kompanijų ir profesinių organizacijų įsteigtų pensijų fondų taip pat veikia Prancūzijoje, kadangi pokario metais buvusi didelė infliacija iki šiol lemia daugumos prancūzų nepasitikėjimą investiciniais fondais. Pensijų fondai Lietuvoje nėra naujovė, nes problemos (santykinai mažos valstybinės socialinio draudimo pensijos, senstanti visuomenė, gimstamumo mažėjimas ir kt.) būdingos ne tik Lietuvai, bet ir daugeliui užsienio šalių. Vakarų valstybėse, be valstybinio pensinio aprūpinimo, jau seniai yra privatus pensijų draudimas – ir tuo užsiima ne tik draudimo kompanijos, bet ir specialios kaupimo institucijos – pensijų fondai. Jungtinė Karalystė viena iš pirmųjų valstybių jau 18 amžiuje įkūrusių privatų pensijų fondą.

Čilėje atsirado, o vėliau visoje Pietų Amerikoje išplito privalomojo privačiai valdomų pensijų fondų taupymo senatvei sistema, kuri 1981 m. buvo įvesta vietoj valstybinės pensijų sistemos. Šiai privalomajai sistemai būdingas įmokų mokėjimas kol darbuotojas dirba į individualias pensijų sąskaitas, esančias pensinių fondų valdymo bendrovėse. Sukaupią sumą jis gali senatvėje gauti kaip kapitalo sumą arba finansuoti savo gyvybės draudimą. Čilės ekonomistas Chose Pinera, pensijų reformos iniciatorius Čilėje, pabrėždamas pensijų reformos būtinumą, akcentavo, kad: „jei europiečiai, amerikiečiai ar japonai nenori turėti užtektinai vaikų, jie turės sukaupti užtektinai eurų, dolerių ar jenų savo asmeninėse pensijų sąskaitose“.²¹ Čilė pasirinko fiksuotą įmokų pensijų sistemą, kuri suteikia įmokų mokėtojams santykinės garantijas. Įmokos iš pensijų programos dalyvių surenkamos decentralizuotu būdu. Čilės modelis buvo daugelyje Lotynų Amerikos, Rytų ir Centrinės Europos šalių priimtų modelių prototipas.

Kaip rodo 12 ir 13 priedo lentelėse pateikti duomenys bei informacija, pensijų reformos yra vykdomos tiek Europos ir posovietinėse valstybėse, tiek ir Lotynų Amerikos šalyse. Reformų pradžia šalyse yra skirtinga. Čilėje pensijų reforma prasidėjo 1981 m., o posovietinėse šalyse kur kas vėliau 2001 – 2002 m. Jei Europos ir posovietinėse valstybėse (išskyrus Kazachstaną) pasirinktas mišrus reformos tipas, kai valstybinė (viešoji privalomoji pakopa) pensijų draudimo sistema derinama su privačia privalomąja pakopa, tai Lotynų Amerikos valstybėse dažniau viešoji privalomoji pakopa

²¹ Chose Pinera. Ar pensijų laiko bomba paskandins eurą?// Laisvoji rinka, 2005, Nr.2.

nutraukiama, pakeičiant ją privačia privalomąja pakopa (Čilė, Bolivija, Meksika, El Salvadoras, Nikaragva).

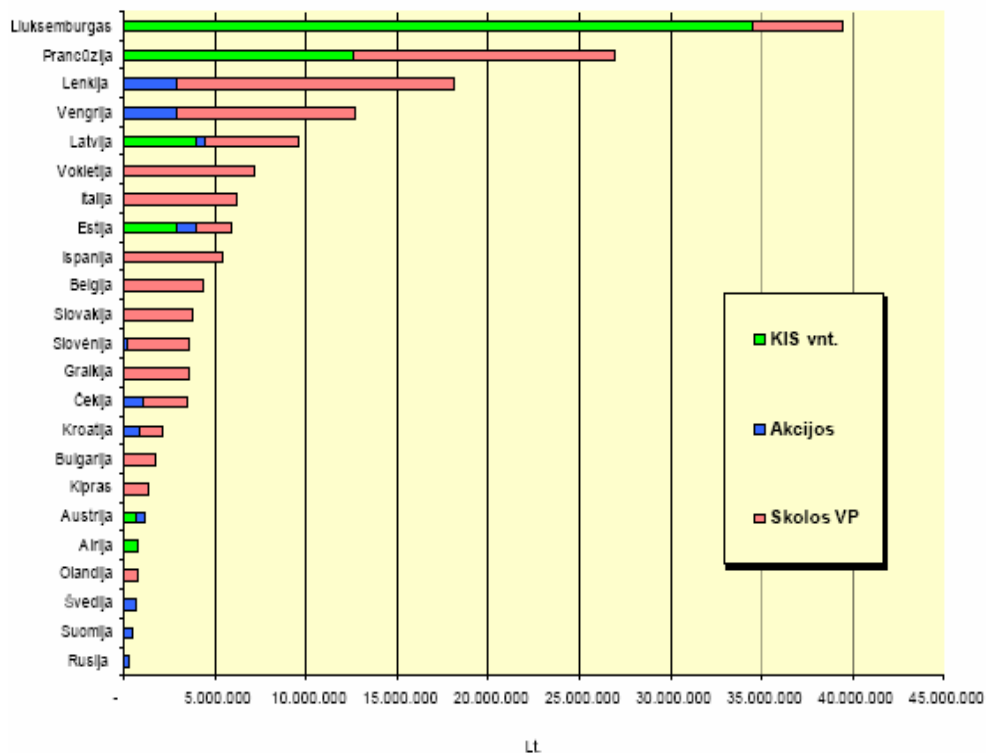
Individualios įmokos tarifas atskirose šalyse yra skirtingas ir svyruoja nuo 2 iki 10 procentų atskirais metais.

Užsienio šalyse yra plati pensinio draudimo įvairovė. Šalis pagal pensinį draudimą galima grupuoti pagal įvairius požymius: privatus ar valstybinis, savanoriškas ar privalomas ir t.t.

Pagal pensinio draudimo rūšį galima išskirti „kaupiančias“ ir „perskirstančias“ šalis. Pirmai grupei priklauso šalys su išplėtotomis privačiomis pensijų kaupimo sistemomis, pavyzdžiui, Didžioji Britanija ir Olandija, taip pat šalys, kurios neseniai įdiegė asmenines pensijų kaupimo sąskaitas ir gali žengti dar toliau, pavyzdžiui, Švedija ir Lenkija, ir tos šalys, kuriose valstybės finansai valdomi taip protingai, kad galima „finansuoti“ P-A-Y-G (Pay-As-You-Go) sistemas iš bendrųjų biudžeto mokestinių pajamų (Airija ir Liuksemburgas). „Perskirstančių“ šalių grupei priklauso keturios didžiosios Europos šalys, Vokietija, Prancūzija, Italija ir Ispanija – bei visos likusios šalys su perskirstomosiomis PAYG sistemomis.

Pensijų sistemą Airijoje sudaro dvi pakopos: pirmoji pakopa – Valstybinė, kuri remiasi pastoviomis išmokomis, kurios nėra susijusios su buvusiomis pajamomis ir kurios yra skirtos minimalioms pragyvenimo išlaidoms. Šios pensijos taip pat apima papildomas išmokas pensinio amžiaus asmenims, kurie gyvena vieni, bei vyresniems nei 80 metų asmenims, taip pat papildomas išmokas, skirtas apmokėti elektros, kuro, telefono paslaugų ir televizijos mokesčių išlaidas. Visi pensinio amžiaus asmenys pasiekę 66 metų amžių gauna teisę nemokamai naudoti viešuoju transportu. Valstybė skatina ir remia dalyvavimą antrojoje papildomo, savanoriškojo draudimo pakopoje, taikydama mokesčių lengvatas bei garantuodama teisę pašalpai gauti.

Kaip rodo 2 paveiksle pateikti duomenys, pensijų fondų investicijos įvairiose šalyse pasiskirsto skirtingai. Daugelyje šalių dominuoja investicijos į vertybinius popierius. Švedijoje, Suomijoje ir Rusijoje investuojama yra į akcijas, o Airijoje į kolektyvinius investavimo subjektus (KIS). Liuksemburge nedidelė dalis investicijų tenka skolos vertybiniams popieriams, o pagrindinė jų dalis sutelkta kolektyviniuose investavimo subjektuose.

2 pav. Pensijų fondų investicijos pagal šalis ir investicijų rūšis (litas)²²

Pensijų reformos vykdomos ar bent planuojamos visoje pokomunistinėje Europoje. Vengrija ir Lenkija pirmosios pradėjo radikalias reformas pagal, taip vadinamą, Argentinos modelį. Jo esmė – privalomas dalinis socialinio draudimo pensijų privatizavimas.

Argentina pensijų sistemos reformą pradėjo 1994 m. Buvo sukurta privalomųjų fiksuotų įmokų ir privačiai valdomų pensijų fondų sistema. Argentinos pensijų sistema kai kuriais aspektais skiriasi nuo Čilės pensijų sistemos.

Vengrija 1998 m. privalomą dalies pensijų kaupimą privačiuose fonduose įvedė tik pirmą kartą į darbo rinką ateinantiems asmenims, o vyresniems davė galimybę arba likti vien tik socialinio draudimo sistemoje, arba dalį pensijos kaupti privačiuose fonduose. Lenkija nuo 1999 m. pradžios privalomą kaupimą numatė jaunimui iki 30 metų amžiaus, pasirinkti leido vyresniems, tačiau tik nesulaukusiems 50 metų asmenims (tokia schema buvo siūloma ir Lietuvoje). Lenkijos pensijų fondo rezervai nėra finansuojami iš pelno ir „perteklinis“ pelnas nepervedamas į pensijų įmokų mokėtojų asmenines sąskaitas kaip Čilėje ir Argentinoje.

²² www.lsc.lt/uploads/PF%20apzvalga%202005-04.pdf

Lenkijoje privačiuose fonduose jau dalyvauja 60 proc. ekonomiškai aktyvių gyventojų, Vengrijoje – 40 proc. Lenkijos pensijų fonduose iki 2001 m. vidurio jau buvo sukaupta apie 2,5 mlrd., o Vengrijos – apie 350 mln. dolerių.²³

Ir Lenkijoje, ir Vengrijoje nuo reformos pradžios pradėjo veikti maždaug po 20 privačių pensijų fondų. Į tuos fondus valstybė pradėjo pervedinėti po penktadalį socialinio draudimo įmokų: Lenkijoje 7,3 proc. iš 36,6 proc., Vengrijoje – 6 iš 28.²⁴ Palyginimui pateikiama Lotynų Amerikos šalių įmokų į pensijų fondus procentinius dydžius: Čilė – 10 proc., Peru – 8 proc. (numatoma padidinti iki 10 proc.), Kolumbija – 10 proc., Argentina – 7,5 proc., Urugvajus – 7,5 proc.

Pensijų fondai abejose šalyse daugiausia investuoja į Vyriausybės paskolos obligacijas (Lenkijoje – 60 proc., Vengrijoje – apie 75 proc.). Nepaisant didelių vertybinių popierių palūkanų, pensijų investicinės veiklos rezultatai laikomi nepatenkinamais. Vengrijoje tik dviejų pensijų fondų investicinė grąža viršijo infliacijos lygį. Lenkijoje nominali kapitalo grąža 1999-06 – 2002-06 laikotarpiu esant infliacijai 17 proc., tik 22 proc.

Lenkija, galutinai nesuformavusi informacinės sistemos, pradėjo pensijų reformą ir dėl to patyrė milijoninių nuostolių, nes gyventojų įmokos pasiklydo fondų sąskaitose.

Buvo tikėtasi, kad reformos dėka padidės nacionalinis taupymas ir ekonomikos augimas. Deja, pensijų reformą Lenkijoje lydi ekonomikos nuosmukis, o taupymą pensijų fonduose atsveria valstybės skolos augimas bei grėsmingai, iki 6 proc. BVP, padidėjęs šalies biudžeto deficitas.

Prieš ketverius metus Lenkijoje prasidėjusi socialinio draudimo pensijų reforma susilaukė kritikos. Lenkai pradėjo reformą tinkamai jai nepasirengę, neturėdami individualios apdraustųjų apskaitos sistemos, dalis kaupiamą pensijų draudimo įmokų nepasiekia apdraustųjų žmonių sąskaitų pensijų fonduose. Kita klaida pernelyg daug lėšų išleista reklamos kampanijai.

Analogišką Lenkijai ir Vengrijai spaudimą privatizuoti pensijas patyrė ir kitos Rytų ir Centrinės Europos šalys. Tačiau dvi iš jų – Slovėnija ir Čekija – išsiskiria tvirta nuostata nuosekliai reformuoti esamas socialinio draudimo pensijas jų neprivatizuojant, o privačias pensijų sistemas kurti tik šalia socialinio draudimo, ne tik valstybės, bet pirmiausia pačių privačių asmenų lėšomis ir laikantis savanoriško dalyvavimo privačiuose fonduose principo.

Slovėnijoje pensijų fondų įstatymas įsigaliojo 1999 metais – kaip ir Lietuvoje. Tačiau kaip ir pas mus praktiškai jis neveikė: fondai nesikūrė. Norėdami paskatinti savanorišką pensijų kaupimą, slovėnai ryžosi didelėms lengvatoms, kurios buvo suteiktos ne tik darbuotojams (nuo fondams pervestų įmokų nereikėjo mokėti fizinių asmenų pajamų mokesčio), bet ir darbdaviams (nuo į fondus pervestos

²³ Lazutka R. Centrinės Europos pensijų reformų patirtis Lietuvai // Kauno diena.- 2001. lapkričio 23, p.7.

²⁴ Ten pat.

pelno dalies nereikėjo mokėti pelno mokesčio, nuo atlyginimų dalies – socialinio draudimo įmokų; o ta dalis yra net 25 proc. darbuotojų atlyginimo). Tokiomis palankiomis sąlygomis savanoriškasis pensijų kaupimas labai suaktyvėjo, tačiau jis toli gražu neaprepia didžiosios gyventojų dalies. Manau, kad Lietuva taip pat turėtų tam tikromis lengvatomis skatinti pensijų fondų kūrimąsi.

Slovėnija apkarpė privilegijuotas pensijas ir jas permetė į kaupiamuosius fondus. Čia jau įsikūrę penkiolika pensijų fondų.

Čekija kaupimą papildomai privačiai pensijai pradėjo skatinti subsidijomis dar 1994 m. Valstybė mokėjo dalį įmokos tiems, kas savanoriškai pradėjo taupyti 18-oje privačių pensijų fondų. Beje, socialinio draudimo sistemos finansavimo Čekijoje iki šiol nepavyksta subalansuoti, todėl planuojama griežtinti pensijos gavimo sąlygas. Tačiau čia neatsisakoma tikslo išlaikyti vidutinę socialinio draudimo pensiją ne mažesne nei 60 proc. buvusios algos.²⁵

Slovėnija ir Čekija Rytų ir Centrinėje Europoje išsiskiria sėkmingu perėjimu į rinkos sistemą. Šioms šalims būdingas mažesnis užsienio išsiskolinimas. Todėl joms buvo lengviau atsispirti patarėjams iš Pasaulio banko. Būtent pastarieji pensijų privatizavimo modelius į šį regioną atvežė, juos jau išbandę, deja nesėkmingai, Lotynų Amerikoje.

Šios dvi šalys, nekurdamos privačių pensijų vietoje socialinio draudimo, kartu išvengė ir didelių ilgalaikių finansinių įsipareigojimų, susijusių su perėjimu į privalomą kaupiamąją pensijų sistemą. Tai leidžia išsaugoti riboto skolinimosi politiką ir stabilią finansinę aplinką savanoriškam taupymui senatvei.

Autoriaus nuomone, mūsų šalies pensijų reformos problemas reikia įvertinti kitų šalių kontekste, perimti jų patyrimą, pasimokyti iš klaidų, pasitikrinti savo sprendimus. Pvz., kaip Slovėnijoje, taip ir Lietuvoje, galima dalį valstybinių pensijų perkelti į kaupiamuosius fondus. Naudinga pasimokyti iš klaidų, kurias padarė Lenkija diegdama pensijų reformą. Lenkijoje nebuvo laiku sukurta įmokų priežiūros sistema, uždelsta diegti informacinę technologiją, apdraustieji neturėjo informacijos apie individualias sąskaitas, todėl imta nepasitikėti naująja sistema. Taigi, matant privalomojo dalinio socialinio draudimo pensijų privatizavimo pasekmes Lenkijoje bei įvertinus reformos finansavimo sunkumus Lietuvoje buvo atsisakyta šio pensijų sistemos reformos modelio.

²⁵ Lazutka R. Centrinės Europos pensijų reformų patirtis Lietuvai // Kauno diena.- 2001. lapkričio 23, p.8.

IŠVADOS

Valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos – svarbiausia socialinės apsaugos senatvėje rūšis. Kiekvienas žmogus tikisi, kad sulaukęs senatvės ir išėjęs į pensiją, galės užsitikrinti bent jau pakankamą gyvenimo lygį. Dabartinės pensijos nėra tokios, kad leistų laisvai gyventi ir džiaugtis užtarnautu poilsiu. Tačiau dar liūdnesnė būsimų pensininkų padėtis. Visuomenė sensta ir tų, kurie dalį savo darbo užmokesčio skirs pensininkams išlaikyti, mažės. 2005 m. pabaigoje Lietuvoje gyveno 3.403 mln. žmonių. Iš jų beveik milijonas – pensinio amžiaus. Jungtinių tautų organizacijos duomenimis iki 2050 metų daugiau nei 50 proc. bendrą žmonių skaičių Europoje sudarys žmonės vyresni nei 49 metai.²⁶ Racionaliai mąstant, sunku tikėtis, kad nesiiimant papildomų priemonių, po 10-15 metų Lietuva išgalės mokėti pakankamas pensijas. Finansų sričių profesionalai prognozuoja, kad valstybinis socialinis draudimas geriausiu atveju galės garantuoti 25 proc. pajamų, nuo kurių buvo mokėti mokesčiai. Teigiama, kad pensininko poreikiams, kad jis gyventų pilnavertį gyvenimą reikia 70-80 proc. buvusio uždarbio.

Reformuojant pensijų sistemą, nepavyko išvengti neigiamų veiksnių, įtakančių didesnių įmokų mokėjimą, kaip antai:

- dalis apdraustųjų moka įmokas didesnes nei reikėtų jų pačių pensijai finansuoti;
- įmokos mokamos ir tada, kai teisė į pensiją jau yra įgyta (dirbančių pensininkų, netekusių dalinio darbingumo atveju pelnui viršijant 12 minimalių mėnesinių atlyginimų, įmokos mokamos bazinei ir papildomai pensijos daliai);
- yra apribojimai ("lubos") išmokoms, bet ne įmokoms: gaunantys didesnę darbo užmokestį moka daugiau, nors jie negauna daugiau išmokų už šias papildomas įmokas;
- įmokų lubų įvedimas labai apsunkintų Sodros biudžeto surinkimą, o tai labai įtakotų mokamų pensijų dydį, tai politinio apsisprendimo klausimas;
- dalis apdraustųjų negauna Valstybinio socialinio draudimo pensijos, nors ir yra mokėję įmokas, o neįgijo minimalaus draudimo stažo.

Pensija – tai senatvės pajamos, skirtos kasdieniam senų žmonių vartojimui finansuoti. Šiandien Lietuvos pensininkai pensijas gauna iš valstybės. Dėl ilgėjančio senų žmonių amžiaus ir mažėjančio gimstamumo didėja valstybės išlaidos senatvės pensijoms. Vienas iš siūlomų valstybės išlaidų mažinimo būdų – padidinti asmeninių santaupų vaidmenį senatvės pajamose. Vadinasi, pensijų sistemos reforma visų pirma padidins asmeninių santaupų svarbą.

²⁶ <http://www.rvs.lt/lt/gvybe>

Kuriant valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemą, Lietuvoje buvo siekiama užtikrinti apdraustiesiems bent minimalią apsaugą nuo skurdo senatvėje ir kompensuoti jiems dėl senatvės, invalidumo, maitintojo netekties prarastas pajamas. Tai įgalino padaryti pirmoji pensijų reformos pakopa. Šalia einamojo finansavimo senatvės pensijų sistemos steigiama ją papildanti kaupimu pagrįsta sistema, leidžianti joje dalyvaujantiems asmenims geriau pasirūpinti savo senatve.

Įgyvendinant reformos tikslus, siekiama užtikrinti apsaugą senatvėje skirtingais mechanizmais, derinant viešą ir privatų sektorius ir taip sumažinti riziką pasinaudojant laukiamu kapitalo rinkų augimu, pakeisti pensijų sistemą, kad sulaukę pensinio amžiaus asmenys gautų didesnę darbo ar kitų pajamų, nuo kurių buvo mokamos socialinio draudimo įmokos, dalį nei gavo iki šiol. Šio tikslo siekiama įvedus savanorišką kaupimą pensijų fonduose.

Sumažinant būsimus socialinio draudimo įsipareigojimus pritaikyti pensijų sistemą būsimam visuomenės senėjimui. Esant tokioms tendencijoms, sistema, paremta tiesioginiu pensijų mokėjimu neturi perspektyvos, kai visiškai priešingai kaupiamoji sistema, paremta apibrėžtų įmokų draudimo principu, galėtų išvengti demografinio spaudimo, nes joje nėra persikirstymo, o kiekvieno apdraustojo asmens pensijos finansavimas remiasi tik jo paties mokėtomis įmokomis.

Privačių kaupiamųjų fondų atsiradimas sustiprina kapitalo rinkos ir finansų infrastruktūros plėtrą, skatina taupymą šalyje bei sumažina socialinio draudimo įmokų vengimą. Pensijų fondų kapitalas atveria erdvę investicijoms ir tuo radikaliau paspartina šalies ekonominę raidą.

Subalansuojant socialinio draudimo pensijų sistemos finansinius srautus, galima pasiekti, kad sistema veiktų be finansinio deficito, pati save išlaikytų. Siekiama, kad naujoji pensijų sistema būtų finansiškai stabili ir gyvybinga, jai pritartų Lietuvos gyventojai.

Optimistinės VSDF biudžeto prognozės, augančios pensijos dėl bazinės pensijos ir draudžiamųjų pajamų didėjimo, įgalina didėti ir Lietuvos gyventojų pasitikėjimą esama sistema.

Dalis Lietuvos gyventojų, tokių kaip visiškai nedirbantys, kaimo gyventojai, žemo išsilavinimo žmonės, ūkininkai ar dirbantys pagal autorines darbo sutartis, nėra apsidraudę Valstybiniu socialiniu draudimu, taip pat jie turi mažai informacijos apie dalyvavimą kaupiamajame pensijų draudime. Tai sąlygoja jų socialines garantijas ar įtaką senatvės pensijų dydžiui sulaukus pensinio amžiaus. O taip pat VSDF biudžeto pajamoms.

Pirmoji pensijų reformos pakopa užtikrina tik minimalias pensijas Lietuvos gyventojams. Dalyvavimas antroje pensijų pakopoje leistų geriau pasirūpinti savo senatve. Perkelta ir sujungta. Išmesti

Tam tikros Lietuvos gyventojų dalies tarpe vyrauja skepticizmas, abejingumas ar nenoras galvoti apie savo socialines garantijas perspektyvoje arba, kad vis dar gaji sena galvojimo maniera, kad senatvėje kažkas turės mumis pasirūpinti. Taip pat svarbi priežastis kad pensinio aprūpinimo klausimas

yra per sudėtingas žmonėms, jiems sunku nuspręsti ar tam tikros pensijos pasirinkimas yra geras sandėris ar ne, kuri pensijų sistema (socialinio draudimo ar privačių pensijų fondų) yra pranašesnė arba netgi mano, kad geresnė yra socialinio draudimo sistema.

Pensijų sistemos reformai pereinant prie privačios, kaupimu paremtos pensijų sistemos, yra labai svarbus ekonomikos išvystymas, socialinės apsaugos būklė, politinės bei psichologinės nuostatos visuomenėje.

Pensijų sistemos reforma sudaro galimybes kiekvienam, mokančiam socialinį draudimą ir nemokant papildomų įmokų, kaupti lėšas savo busimajai pensijai.

Sklandžiam reformos vykdymui labai svarbus dalyvaujančių joje informuotumas, kuo daugiau žinančių apie reformos esmę, tuo didesnė dali teigiamai vertinančių reformos reikalingumą. Informacija turi padėti žmonėms protingai apsispręsti dėl savo ateities: žmogus turi žinoti ar iš tiesų perėjimas (tiek visos sistemos tiek jo paties asmeniškai) prie privačių kaupiamųjų fondų jam bus naudingas.

Naujoji pensijų sistema sąlygoja, kad jos dalyviai turi būti aktyvūs ir nusimanantys, turi sugebėti rinktis pensijų fondus, programas, priimti savo sprendimus ir atsakomybę už jų pasekmes. Tai galima pasiekti tik Lietuvos gyventojams aktyviai domintis reformos klausimais, jų informuotumas apie reformos turinį, ypatybes, gebėjimus aktyviai dalyvauti pensijų fondų, pensijų programų pasirinkime.

Finansinis privačių pensijų fondų gyvybingumas bei gebėjimas užtikrinti didesnes pensijas yra pagrindiniai pensijų reformos iniciatorių propaguojami ir visuomenei pateikiami argumentai.

Privačios pensijos yra naudingesnės didesnes pajamas turintiems dirbantiems, kadangi mokėtų įmokų dydžiai, mokėjimo laikotarpis ir pasirinkto fondo veiklos sėkmingumas tiesiogiai įtakoja pensijų išmokų dydį. Esant didesniai investicijos rizikingumui, didesnė tikimybė prarasti investuotus pinigus, tačiau sėkmės atveju galima tikėtis didesnių pajamų. Jeigu investicijos mažiau rizikingos, mažesnė tikimybė prarasti pinigus, tačiau gautos pajamos bus mažesnės.

Didesnes pajamas ir aukštąjį išsilavinimą turintys asmenys, manantys, kad kaupiamieji pensijų fondai yra institucija, kuri padės ne tik sutaupyti, bet ir padidinti įdėtas lėšas, yra palankiau nusiteikę naujos pensijų sistemos atžvilgiu. Jie labai atsakingai žiūri į pensijų programos pasirinkimą, nes supranta, kad tai lems jų apsirūpinimą senatvėje.

Dėl ilgėsiančios tikėtinos vidutinės gyvenimo trukmės, gimstamumo sumažėjimo ir gyventojų emigracijos per pastaruosius 15 metų prognozuojant spartų gyventojų skaičiaus mažėjimą ir labai didelį pagyvenusių žmonių priklausomybės santykio augimą, verčia svarstyti darbingo amžiaus ilginimo ir vyresnio amžiaus žmonių užimtumo didinimo būtinybę ir galimybes.

Aktyvaus senėjimo koncepcija, nuolatinis mokymasis ir verslo atsakomybė už socialinę visuomenę įgalina vyresnio amžiaus žmones ilgiau išlikti aktyviais darbo rinkoje.

Išnagrinėjus Valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos kūrimosi aplinkybes, galima daryti išvadą, kad ji yra kintanti ir besivystanti sistema, kuri turi būti nuolat plėtojama ir modifikuojama taip, kad kuo geriau atitiktų besikeičiančias socialines ir ekonomines sąlygas bei leistų patenkinti augančius visuomenės poreikius socialinei apsaugai senatvės, netekto darbingumo ir kt. atvejais.

Todėl pensijų sistemos reforma yra svarbi ir aktuali visiems Lietuvos gyventojams, žinoma ir man, kadangi savo darbe nuolat susiduriu su valstybinio socialinio draudimo bei pensijų klausimais, problemomis, domiuosi naujovėmis socialinės apsaugos srityje.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. 2002-12-03 d. Pensijų sistemos reformos įstatymas Nr. IX-1215; // Valstybės žinios, 2002.- Nr. 123-5511.
2. 2003-07-04 d. Pensijų fondų įstatymo pakeitimo įstatymas Nr. IX-1692; // Valstybės žinios, 2003.- Nr. 75-3473.
3. 2003-11-18 d. Valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymas Nr. IX-1828; // Valstybės žinios, 2003.- Nr. 114-5116.
4. 2004-03-29 d. Vyriausybės nutarimas Nr.346 „Dėl Valstybinių šalpos išmokų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2004.- Nr. 47 -1558;
5. 2004-06-14 d. Vyriausybės nutarimas Nr.738 „Dėl LR Vyriausybės1994 m. lapkričio 18 d. nutarimo Nr. 1156 „Dėl valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo.// Valstybės žinios, 2004.- Nr. 95-3502.
6. 2004-11-04 d. Valstybinio socialinio draudimo įstatymo pakeitimo įstatymas Nr. IX-2535; // Valstybės žinios, 2004.- Nr. 171-6295
7. 2005-05-19 d. Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas Nr. X-209; // Valstybės žinios, 2005.- Nr. 71-2555.
8. 2005-07-01 d. Nutarimas Nr. 754. „Dėl Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“; // Valstybės žinios, 2005.- Nr. 83-3066.
9. 2006-05-31 d. Vyriausybės nutarimas Nr.512 „ Dėl valstybinio socialinio draudimo bazinės pensijos padidinimo ir einamųjų 2006 metų draudžiamųjų pajamų dydžių patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2006.- Nr. 62-2281.
10. 2006-07-04 d. Pensijų kaupimo įstatymas Nr. X-745; // Valstybės žinios, 2006.- Nr. 82-3248.
11. 2006-10-12 d. LR Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2007 metų rodiklių patvirtinimo įstatymo Nr. XP – 1737 projektas.
12. Adomaitis N. Pensijų reforma – be krypties//Verslo žinios Nr.16. – 2006-01-24, p.2;
13. Biliauskas M. Valdžia susirūpino pensijų saugumu// Lietuvos žinios Nr. 19, - 2006-01-24, p.7;
14. Chose Pinera. Ar pensijų laiko bomba paskandins eurą?// Laisvoji rinka, 2005, Nr.2.
15. Krasavceva D. Kaip skiriama senatvės pensija. – Vilnius: Sapnų sala, 2004.-12 p. – IBSN 9955-9678-1-1;
16. Lazutka R. Centrinės Europos pensijų reformų patirtis Lietuvai // Kauno diena.- 2001. lapkričio 23, p.7.
17. Sarafinas G. Pavėluoti pavojaus varpai.//Veidas. – 2005-12-29, p.22-24;

18. Skaičiai ir faktai 2001-2003, Vilnius, 2004, p.2;
19. Socialinis pranešimas 2004. – Vilnius: SADM, 2001, p.82-98. – ISBN 9986-794-19-6;
20. Socialinis pranešimas 2004. – Vilnius: SADM, 2005, p.196. – ISBN 1822-3710;
21. 2005 metų Lietuvos nacionalinis pranešimas dėl pakankamų ir stabilių pensijų strategijos;
22. Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2003, Vilnius., 2004, p.64;
23. Darnaus vystymosi rodikliai. <http://www.std.lt> Žiūrėta 2006-10-02
24. Valstybinių socialinio draudimo mokamų pensijų skaičiaus pasiskirstymas pagal pensijų rūšis 2004 m. <http://www.sodra.lt/admin/images/get.php?id=163>. Žiūrėta 2006-09-29
25. Valdymo įmonių valdomų pensijų fondų 2005 m. balandžio 29 d. investicinių portfelių apžvalga// <http://www.lsc.lt/uploads/PF%20apzvalga%202005-04.pdf> Žiūrėta 2006-09-29
26. 2007-2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programa
[http://www.finmin.lt/notes_images/web/stotis_inf.nsf/0/6B410686D8F8553AC22571410033E868/\\$File/VP_ZIP_2006-10-05.doc](http://www.finmin.lt/notes_images/web/stotis_inf.nsf/0/6B410686D8F8553AC22571410033E868/$File/VP_ZIP_2006-10-05.doc) Žiūrėta 2006-10-31
27. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2007 metų rodiklių patvirtinimo įstatymo projektas// <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=284202>; Žiūrėta 2006-11-02

SANTRAUKA

Magistriniame darbe „Pensijų sistemos reforma. Problemos socialinių-ekonominių pokyčių Lietuvoje laikmetyje“ analizuojama pensijų sistemos reforma Lietuvoje, jos organizavimo ir finansavimo principai, stengiantis atskleisti pensijų sistemos reformos esmę, reikšmingumą ir kryptis, išskiriant pagrindines jos problemas, tobulinimo būtinumą ir prielaidas, bei pateikiami darbo eigoje išryškėjusių problemų sprendimo būdai.

Valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos – svarbiausia socialinės apsaugos senatvėje rūšis. Kiekvienas žmogus tikisi, kad sulaukęs senatvės ir išėjęs į pensiją, galės užsitikrinti bent jau pakankamą gyvenimo lygį. Dabartinės pensijos nėra tokios, kad leistų laisvai gyventi ir džiaugtis užtarnautu poilsiu.

Lietuvoje, kaip ir daugumoje Europos šalių, pensijų sistema šiuo metu yra pagrįsta vadinamuoju einamojo finansavimo principu, t.y. dirbantieji įmokų pavidalu moka pensijas pensininkams. Įmokos, sumokėtos dabartinių dirbančiųjų, yra tuojau pat išmokamos kaip pensijos. Einamojo finansavimo pensijų sistema susiduria ir netolimoje ateityje dar smarkiau susidurs su rimtais sunkumais. Tai lemia ilgėjanti žmonių gyvenimo trukmė, mažėjantis gimstamumas, dideli emigracijos mąštai ir darbingo amžiaus žmonių, kurie dalį savo darbo užmokesčio skiria pensininkams išlaikyti, mažėjimas.

Be to, dalis darbingo amžiaus gyventojų nemoka planuojamų įmokų dėl nedarbo, ankstesnio nei planuota išėjimo į pensiją ir pan., o tai dar labiau paaštrina problemą.

Todėl pensijų sistemos reforma yra svarbi ir aktuali visiems Lietuvos gyventojams, norint pasirūpinti savo socialinėmis garantijomis perspektyvoje.

Darbo tikslui įgyvendinti pasirinkta tokia magistro baigiamojo darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, šešios dalys ir išvados.

Pirmoje dalyje aprašoma Lietuvos Respublikos pensijų sistema, jos esmė, tikslai, funkcionavimo principai ir sąlygos, bei pensijų reformos prielaidos ir būtinybė. Nagrinėjamos valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos kūrimo aplinkybės ir teisinė bazė. Apibūdinami pagrindiniai reformos bruožai ir etapai. Nagrinėjamas pensijų kaupimo sistemos įgyvendinimas Lietuvoje, išskiriant antrąją ir trečiąją pensijų kaupimo pakopas.

Antroje dalyje aptariamos Valstybinės socialinio draudimo ir šalpos pensijos bei jų skyrimo kriterijai.

Trečioje dalyje statistinių duomenų pagalba analizuojami pagrindiniai demografiniai ir socialiniai ekonominiai iššūkiai, kurie paskatino kuo skubiau pradėti vykdyti pensijų sistemos reformą.

Ketvirtoje dalyje aprašomas bendrųjų pensijų reformos tikslų siekimas: pensijų pakankamumo, pensijų sistemos finansinio stabilumo ir modernizavimo, atsižvelgiant į pasikeitusius ekonomikos ir visuomenės poreikius.

Penktoje dalyje analizuojamas Lietuvos Respublikos VSD fondo biudžeto pajamos ir išlaidos pensijų socialiniam draudimui, vykdymo perspektyvos ir kitimo priežastys. Lyginami tokie socialiniai rodikliai kaip sąlyginis darbuotojų ir mokamų pensijų skaičius.

Šeštoje dalyje aptariamos užsienio šalių vykdomos pensijų sistemų reformos, ypatingą dėmesį skiriant Rytų ir Centrinės Europos šalių reformoms.

Darbas užbaigiamas pateikiant pagrindines išvadas, kad Lietuvos pensijų sistemos reformos eigoje išryškėjusios vidutinės gyvenimo trukmės ilgėjimo, gimstamumo mažėjimo ir gyventojų emigracijos problemos daro įtaką formuojant VSDF biudžetą ir darbingo amžiaus ilginimo ir vyresnio amžiaus žmonių užimtumo didinimo būtinybei.

SUMMARY

This MA, entitled “The pension reform in Lithuania. Problems during the time of social and economic changes”, analyses the pension reform, its planning and financing principles in order to establish some facts about the purpose, importance and aspects of the reform, as well as indicates its major problems and ways of improvement.

Superannuation is the most important type of social security. Everyone is hoping for at least sufficient income after their retirement. Current pensions are too small to allow enjoying the well-deserved rest.

In Lithuania, as in the majority of European countries, the pension system is based on the so called running-fund principle i.e. working people provide pensions by paying fees which are distributed to retirees. The running-fund pension system already encounters serious problems and their number will rise in the near future. These difficulties are caused by the increasing life expectancy, emigration, decreasing number of employable people and birth-rate.

Furthermore, part of employable inhabitants are not paying the expected fees because of unemployment or earlier retirement, thus making the situation even more intense.

That’s why the pension reform is so important to all the citizens of Lithuania. The issue of social guarantees is everybody's concern.

In order to achieve the objective, the following structure of the MA was chosen. The paper consists of the following parts: introduction, six sections, conclusions.

The first part deals with the pension system of the Republic of Lithuania, its essence, aims, operating principles, conditions and the necessity of a reform. The statute-book and the conditions of the pension reform, its main features and stages are analysed. Furthermore, this part also examines the realization of pension buildup system, accentuating the second and the third buildup stages.

The second part discusses social insurance and subsidy.

The succeeding one uses statistical data to analyse the key demographic and social-economic challenges that stimulated the introduction of the reform.

The aims of the pension reform are given in the next part: the sufficiency, stability and modernity of the pension system according to the changeable economic and social demands.

The fifth part analyzes the Republic of Lithuania’s budget’s fund allocation to pensions. Such social indicators as the conditional number of workers and pensions are compared.

The sixth part overviews pension reforms in foreign countries, especially in Eastern and Central Europe.

The paper ends by concluding the influence of various matters that occurred during the pension reform.

PRIEDAI

1 priedas. Senatvės pensijos amžiaus lentelė.²⁷

Vyrai

Išėjimo į pensiją metai	Pensijos amžius	Asmens gimimo data
2004	62 m. 6 mėn.	1941 m. liepos 1 d. – 1941 m. gruodžio 31 d.
2004	62 m. 6 mėn.	1942 m. sausio 1 d. – 1942 m. birželio 30 d.
2005	62 m. 6 mėn.	1942 m. liepos 1 d. - 1942 m. gruodžio 31 d.
2005	62 m. 6 mėn.	1943 m. sausio 1 d. - 1943 m. liepos 30 d.

Moterys

Išėjimo į pensiją metai	Pensijos amžius	Asmens gimimo data
2004	59 m.	1945 m. liepos 1 d. – 1945 m. gruodžio 31 d.
2005	59 m. 6 mėn.	1946 m. sausio 1 d. – 1946 m. birželio 30 d.
2006	60 m.	1946 m. liepos 1 d. ir t.t.

²⁷ Lentelė parengta remiantis VSDFV duomenimis.

2 priedas. Nustatyti bazinės pensijos dydžiai:

Laikotarpis	Lt
1997 m. sausio 1 d. – 1997 m. sausio 31 d.	110,0
1997 m. vasario 1 d. – 1997 m. spalio 31 d.	121,0
1997 m. lapkričio 1 d. – 1998 m. balandžio 30 d.	132,0
1998 m. gegužės 1 d. – 1998 m. gruodžio 31 d.	138,0
1999 m. sausio 1 d. – 1999 m. gruodžio 31 d.	138,0
2000 m. sausio 1 d. – 2000 m. gruodžio 31 d.	138,0
2001 m. sausio 1 d. – 2001 m. gruodžio 31 d.	138,0
2002 m. sausio 1 d. – 2002 m. kovo 31 d.	138,0
2002 m. balandžio 1 d. – 2002 m. rugpjūčio 31 d.	142,0
2002 m. rugsėjo 1 d. – 2002 m. gruodžio 31 d.	147,0
2003 m. sausio 1 d. – 2003 m. balandžio 30 d.	147,0
2003 m. gegužės 1 d. – 2003 m. gruodžio 31 d.	152,0
2004 m. sausio 1 d. – 2004 m. kovo 31 d.	152,0
2004 m. balandžio 1 d. – 2004 m. gruodžio 31 d.	172,0
2004 m. sausio 1 d. – 2004 m. birželio 30 d.	172,0
2005 m. liepos 1 d. – 2006 m. birželio 30 d.	200,0
2006 m. liepos 1 d. – 2006 m. gruodžio 31 d.	230,0

3 priedas. Draudžiamosios pajamos (litas), taikomos draudžiamųjų pajamų koeficientui nuo 1995 m. apskaičiuoti

Metai	Vidutinės mėnesio draudžiamosios pajamos
1995	427
1996	538
1997	694
1998	845
1999	886
2000	886
2001	886
2002	886
2003	894
2004	931
2005	1037
2006	1212

4 priedas. Būtinasis stažas netekto darbingumo pensijai gauti

Amžius	Minimalus stažas	Būtinasis stažas
Iki 22	2 mēn.	1 m.
22	4 mēn.	1 m.
23	6 mēn.	1 m.
24	8 mēn.	1 m. 4 mēn.
25	10 mēn.	1 m. 8 mēn.
26	1 m.	2 m.
27	1 m. 2 mēn.	2 m. 4 mēn.
28	1 m. 4 mēn.	2 m. 8 mēn.
29	1 m. 6 mēn.	3 m.
30	1 m. 8 mēn.	3 m. 4 mēn.
31	1 m. 10 mēn.	3 m. 8 mēn.
32	2 m.	4 m.
33	2 m. 2 mēn.	4 m. 4 mēn.
34	2 m. 4 mēn.	4 m. 8 mēn.
35	2 m. 6 mēn.	5 m.
36	2 m. 8 mēn.	5 m. 4 mēn.
37	2 m. 10 mēn.	5 m. 8 mēn.
38	3 m.	6 m.
39	3 m. 6 mēn.	7 m.
40	4 m.	8 m.
41	4 m. 6 mēn.	9 m.
42	5 m.	10 m.

43	5 m. 6 mèn.	11 m.
44	6 m.	12 m.
45	6 m. 6 mèn.	13 m.
46	7 m.	14 m.
47	7 m. 6 mèn.	15 m.
48	8 m.	16 m.
49	8 m. 6 mèn.	17 m.
50	9 m.	18 m.
51	9 m. 6 mèn.	19 m.
52	10 m.	20 m.
53	10 m. 6 mèn.	21 m.
54	11 m.	22 m.
55	11 m. 6 mèn.	23 m.
56	12 m.	24 m.
57	12 m. 6 mèn.	25 m.
58	13 m.	26 m.
59	13 m. 6 mèn.	27 m.
60	14 m.	28 m.
61	14 m. 6 mèn.	29 m.
62	15 m.	30 m.
63	15 m.	30 m.
64	15 m.	30 m.
65	15 m.	30 m.

5 priedas. Našlių ir našlaičių pensijos ²⁸

Našlių grupės	Našlais tapo	Pensijų tarifas	Pastabos
Našlių pensijos			
I grupė	Iki 1995-01-01	25 proc. valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos	Visiems našliams vienodo dydžio. Nuo 2002 - 05 - 01, pasikeitus bazinės pensijos ir vidutinių mėnesinių draudžiamųjų pajamų dydžiams, neindeksuojama (nedidinama), pensijos dydis 35,50 Lt.
II grupė	Nuo 1995-01-01 iki 1997-06-30	50 proc. mirusiojo sutuoktinio senatvės (I, II gr. invalidumo) pensijos	Nuo 1997 - 07 - 01, pasikeitus bazinės pensijos ar vidutinių mėnesinių draudžiamųjų pajamų dydžiams, neindeksuojama.
III grupė	Nuo 1997-07-01 iki 2002-03-31	20 proc. mirusiojo sutuoktinio senatvės (I, II gr. invalidumo) pensijos	Nuo 2002 – 04 - 01, pasikeitus bazinės pensijos ir vidutinių mėnesinių draudžiamųjų pajamų dydžiams, neindeksuojama.
IV grupė	Nuo 2002-05-01 iki dabar	20 proc. mirusiojo sutuoktinio senatvės (I,II gr. invalidumo) pensijos, apskaičiuotos pagal 2002 03 bazinės pensijos dydį (138 Lt) ir to paties laikotarpio galiojusias vidutines draudžiamąsias pajamas (886 Lt)	Nuo 2002- 05 -01, pasikeitus bazinės pensijos ar vidutinių mėnesinių draudžiamųjų pajamų dydžiams, neindeksuojama .
Našlaičių pensijos			
Našlaičių pensija	Nuo 1995-01-01 iki 2004-02-28	Vienam vaikui 25 proc. mirusiam priklausiusios pensijos, apskaičiuotos pagal mirties dieną galiojusį bazinės pensijos ir vidutinių draudžiamųjų pajamų dydį.	Patvirtinus didesnę bazinės pensijos ar vidutinių mėnesinių draudžiamųjų pajamų dydį, našlaičių pensija indeksuojama.
	Nuo 2004-03-01 iki dabar	Vienam vaikui 30 proc. mirusiam priklausiusios pensijos, apskaičiuotos pagal mirties dieną galiojusį bazinės pensijos ir vidutinių draudžiamųjų pajamų dydį	Patvirtinus didesnę bazinės pensijos ar vidutinių mėnesinių draudžiamųjų pajamų dydį, našlaičių pensija indeksuojama.

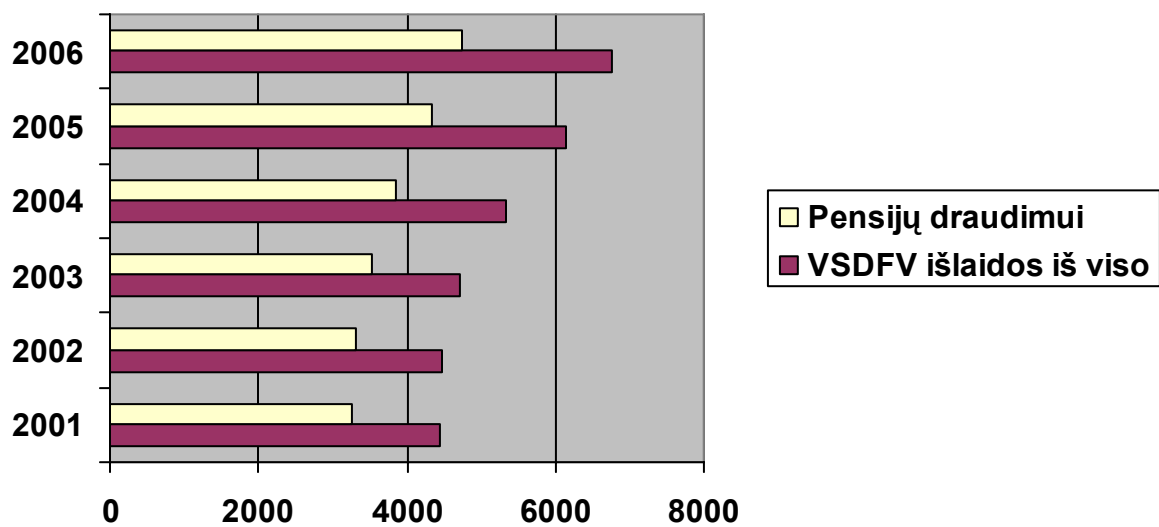
²⁸ L.Perminienė. Našlių pensijos // Esu.-2004 , Nr.7, P.9

6 priedas. Gyventojų skaičius pagal lytį ir amžiaus grupes (tūkst., metų pradžioje)

Metai	Tūkstančiais			1000-iui gyventojų tenka		
	gimusių	mirusių	natūralus prieaugis / sumažėjimas	gimusių	mirusių	natūralus prieaugis / sumažėjimas
1995	41,2	45,3	-4,1	11,4	12,5	-1,1
2000	34,1	38,9	-4,8	9,8	11,1	-1,3
2001	31,5	40,4	-8,9	9,1	11,6	-2,5
2002	30,0	41,1	-11,1	8,6	11,8	-3,2
2003	30,6	41,0	-10,4	8,9	11,9	-3,0
2004	30,4	41,3	-10,9	8,8	12,0	-3,2

* *Šaltinis: Statistikos departamento duomenys*

7 priedas. Valstybinio socialinio draudimo Fondo išlaidos 2001-2006 metais mln. Lt (struktūra)

**8 priedas. Lietuvos Respublikos 2007 m. valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto
PAJAMŲ SKAIČIAVIMAI**

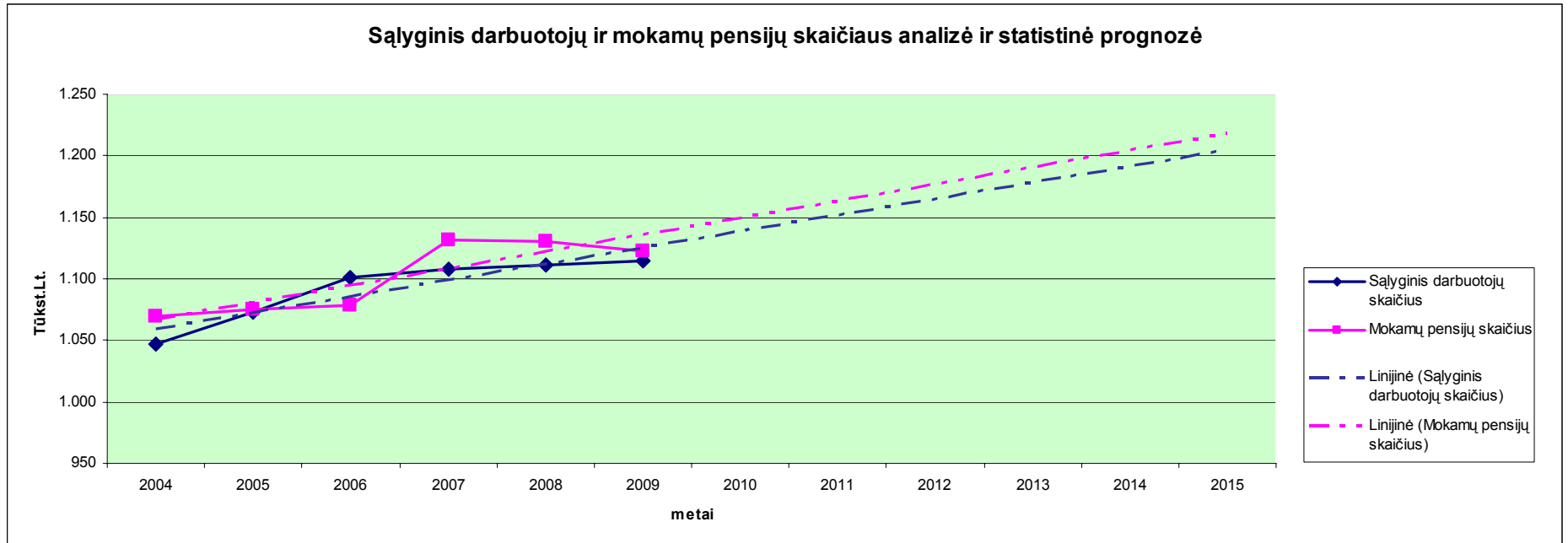
	Mat. v.	2004 m.	2005 m.	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2009 m.
	vnt.	ataskaita	patvirtinta	ataskaita	laukiama	projektas	prognozė	prognozė
<u>Finansų ministerijos prognozuojami rodikliai:</u>								
Kainų indeksas		1,012	1,027	1,027	1,039	1,047	1,034	1,033
Šalies vid. darbo užmokestis	Lt	1149	1197	1290	1462	1671	1869	1992
<u>Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos prognozuojami rodikliai:</u>								
Sąlyginis darbuotojų skaičius	tūkst.žm.	1047	1028	1073	1101	1108	1111	1115
Iš viso valstybinio socialinio draudimo pajamų:								
	tūkst.Lt	5564141	6390527	7382296	8567815	9634375	1031140	5564141
							1	

9 priedas. Lietuvos Respublikos 2007 m. valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto
IŠLAIDŲ skaičiavimai

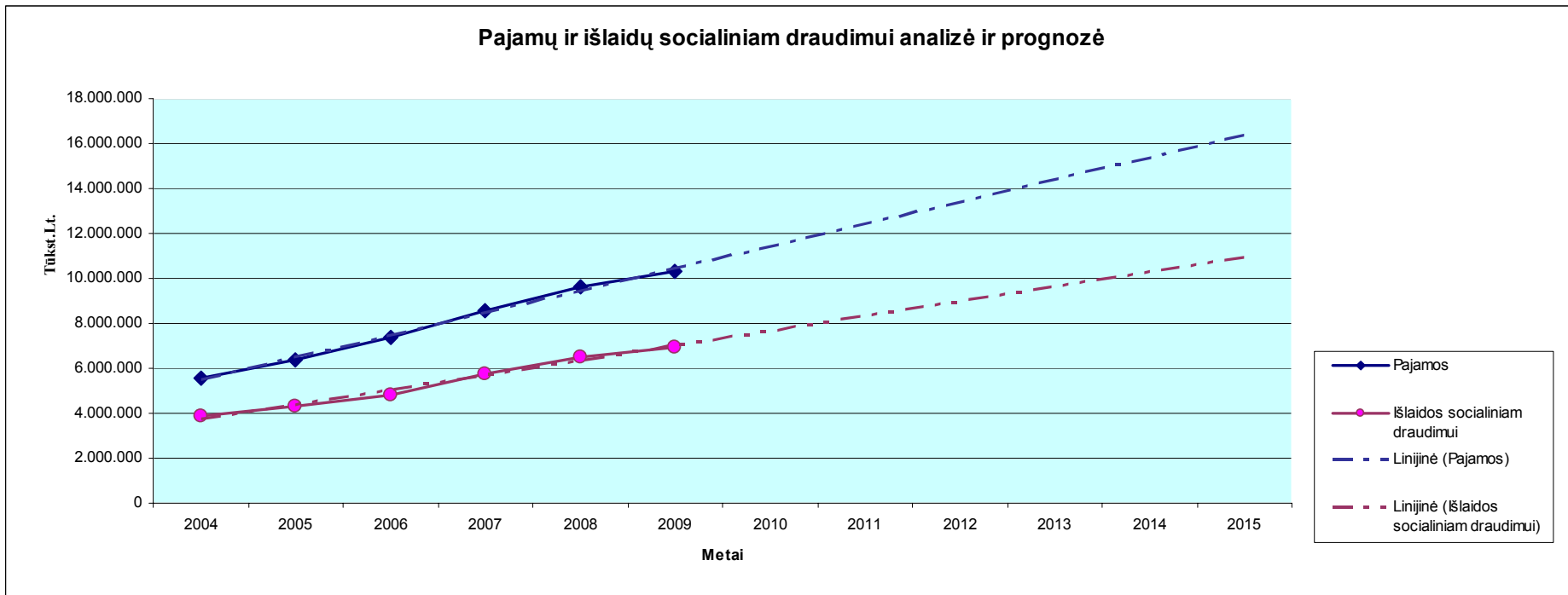
	Mat. vnt.	2004 m. ataskaita	2005 m. ataskaita	2006 m. laukiama	2007 m. projektas	2008 m. prognozė	2009 m. prognozė
<u>Valstybinio socialinio draudimo išlaidų vidutiniai metiniai rodikliai:</u>							
Gruodžio mėnesio bazinė pensija	Lt	172	200	230	260	298	326
Gruodžio mėnesio draudžiamosios pajamos	Lt	990	1084	1212	1340	1498	1614
Mokamų pensijų skaičius		1069510	1075400	1079170	1131850	1129650	1123520
1. Pensijų socialiniam draudimui	tūkst.Lt	3.844.945	4.335.670	4.837.550	5.752.636	6.490.672	6.959.851
1.1. Senatvės pensijos	tūkst.Lt	2.717.316	3.027.928	3.390.421	3.976.747	4.501.760	4.830.258
Senatvės pensininkai	žm.	602.512	595.524	593.100	588.050	585.700	581.460
Vidutinė senatvės pensija	Lt	371,55	420,29	476,37	563,55	640,51	692,26
1.2. Netekto darbingumo (invalidumo) pensijos	tūkst.Lt	816.330	959.304	1.057.743	1.243.997	1.411.357	1.520.735
Netekto darbingumo (invalidumo) pensininkai	žm.	202.253	211.264	211.000	211.000	211.200	211.400
Vidutinė netekto darbingumo pensija	Lt	325,57	368,74	417,75	491,31	556,88	599,47
1.3. Našlių ir našlaičių (maitintojo netekimo) pensijos	tūkst.Lt	247.761	258.850	268.093	383.111	401.181	409.857
Našlių ir našlaičių (maitintojo netekimo) pensijų gavėjai	žm.	252.454	253.110	256.400	313.200	312.100	308.900
Našlių ir našlaičių pensijos (po 1995-01-01)	tūkst.Lt	157.726	173.829	185.414	274.628	298.987	316.248
- našliai	tūkst.Lt	112.810	119.684	121.819	182.587	190.008	194.557
- našlaičiai	tūkst.Lt	44.916	54.145	63.595	92.041	108.979	121.691
Našlių ir našlaičių pensijų gavėjai	žm.	151.588	160.191	169.600	233.700	240.200	243.700
- našliai	žm.	111.802	119.712	127.500	190.100	195.000	197.000

- našlaičiai	žm.	39.786	40.479	42.100	43.600	45.200	46.700
Vidutinė našlių ir našlaičių pensija	Lt	83,58	87,13	91,10	97,93	103,73	108,14
- našlių	Lt	81,03	80,30	79,62	80,04	81,20	82,30
- našlaičių	Lt	90,76	107,31	125,88	175,92	200,92	217,15
Našlių pensijos (iki 1995-01-01)	tūkst.Lt	36.037	33.748	30.459	55.944	51.240	47.040
Našlių pensijų gavėjai	žm.	81.541	76.374	71.500	66.600	61.000	56.000
Vidutinė pensija	Lt	34,49	35,50	35,50	70,00	70,00	70,00
1.4. Išankstinės senatvės pensijos	tūkst.Lt	4.398	23.218	42.759	54.639	66.964	77.489
Išankstinių pensijų gavėjai	žm.	2.457	5.685	8.500	9.200	9.900	10.600
Vidutinė pensija	Lt	300,97	335,60	419,21	494,92	563,67	609,19

10 priedas.

11 priedas.

12 priedas. Lotynų Amerikos pensijų sistemų reformų palyginimas²⁹

Požymiai	Igyvendinta									Paruošta
Viešoji privalomoji pakopa	Čilė Palaipsniui nutraukiama	Peru Tradicinė PAYG pakopa; privačios pakopos alternatyva	Argentina Tradicinė PAYG pakopa; papildoma prie privačios pakopos	Kolumbija Tradicinė PAYG pakopa; privačios pakopos alternatyva	Urugvajus Tradicinė PAYG pakopa; papildoma prie privačios pakopos	Bolivija Nutraukta	Meksika Nutraukta	El Salvador Palaipsniui nutraukiama	Kosta Rika Tradicinė PAYG pakopa; papildoma prie privačios pakopos	Nikaragva Palaipsniui nutraukiama
Privati privalomoji pakopa	Individualus visiškas kaupimas Privaloma naujai ateinantiems į darbo rinką. Kiti darbuotojai gali pereiti iš viešosios pensijų pakopos	Individualus visiškas kaupimas Dalyvavimas privačioje ar viešojoje pakopoje privalomas visiems darbuotojams	Individualus visiškas kaupimas Visi darbuotojai turi teisę nukreipti savo įmokas į privačią pakopą	Individualus visiškas kaupimas Dalyvavimas privačioje ar viešojoje pakopoje privalomas visiems darbuotojams	Individualus visiškas kaupimas Privaloma darbuotojams uždirbantiems virš US\$ 800, pasirinktinai - uždirbantiems mažiau ir tiems kurių amžius iki 39 – nukreipti dalį įmokos į privačią pakopą	Individualus visiškas kaupimas Privaloma visiems darbuotojams	Individualus visiškas kaupimas Privaloma visiems darbuotojams	Individualus visiškas kaupimas Privaloma naujai ateinantiems į darbo rinką visiems iki 35. Vyresni – iki 50 (moterys) / iki 55 (vyrai) turi teisę pereiti iš viešosios pensijų pakopos	Individualus visiškas kaupimas Privaloma visiems darbuotojams	Individualus visiškas kaupimas Privaloma visiems darbuotojams iki 43 metų
	Individualios įmokos tarifas: 10%	Individualios įmokos tarifas: 8%	Individualios įmokos tarifas: 7.5%	Individualios įmokos tarifas: 10%	Individualios įmokos tarifas: 7.5%	Individualios įmokos tarifas: 10%	Individualios įmokos tarifas: 6.5% + valstybės subsidijos	Individualios įmokos tarifas bus didinamas iki 10%	Individualios įmokos tarifas: 1% + darbdavio įmokos tarifas: 3.25%	Individualios įmokos tarifas: 4% + darbdavio įmokos tarifas: 6.5%
Reformos pradžia	nuo 1981	nuo 1993	nuo 1994	nuo 1994	nuo 1996	nuo 1997	nuo 1997	nuo 1998	nuo 2001	*
Reformos tipas	pakaitalas	Lygiagrečiai	mišri	lygiagrečiai	Mišri	Pakaitalas	Pakaitalas	Pakaitalas	Mišri	Pakaitalas

²⁹ Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Pensijų sistemos reformų skyriaus duomenys.

13 priedas. Europos ir postsovietinių valstybių pensijų sistemų reformų palyginimas³⁰

Požymiai	Įgyvendinta				Paruošta įgyvendinimui					
	Švedija	Kazachstanas	Vengrija	Lenkija	Latvija	Makedonija	Bulgarija	Kroatija	Estija	
Višoji privalomoji pakopa	NDC* schema; papildoma prie privačios pakopos	Nutraukta	Tradicinė PAYG schema; papildoma prie privačios pakopos	NDC* schema; papildoma prie privačios pakopos	NDC* schema; papildoma prie privačios pakopos	Tradicinė PAYG schema; papildoma prie privačios pakopos	PAYG schema su pensijų taškais; papildoma prie privačios pakopos	PAYG schema su pensijos taškais; papildoma prie privačios pakopos	Schema, numatanti asmenims fiksuotą išmoką; papildoma prie privačios pakopos	
	Individualus visiškas kaupimas	Individualus visiškas kaupimas	Individualus visiškas kaupimas	Individualus visiškas kaupimas	Individualus visiškas kaupimas	Individualus visiškas kaupimas	Individualus visiškas kaupimas	Individualus visiškas kaupimas	Individualus visiškas kaupimas	
Privati privalomoji pakopa	Privaloma visiems darbuotojams	Privaloma visiems darbuotojams	Privaloma naujai ateinantiems į darbo rinką ir pasirinktinai visiems kitiems darbuotojams nukreipiant dalį jų įmokos į privačią pakopą	Privaloma darbuotojams iki 30 metų; pasirinktinai asmenims nuo 30 iki 49 nukreipiant dalį jų įmokos į privačią pakopą	Privaloma darbuotojams iki 30 metų; pasirinktinai asmenims nuo 30 iki 49 metų nukreipiant dalį jų įmokos į privačią pakopą	Privaloma naujai ateinantiems į darbo rinką ir pasirinktinai visiems kitiems darbuotojams nukreipiant dalį jų įmokos į privačią pakopą	Privaloma darbuotojams iki 42 metų nukreipiant dalį jų įmokos į privačią pakopą	Privaloma darbuotojams iki 40 metų pasirinktinai asmenims nuo 40 iki 49 nukreipiant dalį jų įmokos į privačią pakopą	Privaloma naujai ateinantiems į darbo rinką ir pasirinktinai visiems kitiems darbuotojams iki 30 metų nukreipiant dalį jų įmokos į privačią pakopą	
	Individualios įmokos tarifas: 2,5%	Individualios įmokos tarifas: 10%	Individualios įmokos tarifas: 8%	Individualios įmokos tarifas: 7,3%	Individualios įmokos tarifas palaipsniui didinamas nuo 2% iki 10% (2010 metais)	Individualios įmokos tarifas: 7%	Individualios įmokos tarifas: dar nenustatytas (2-5%)	Individualios įmokos tarifas: 2.5% + darbdavio įmoka: 2.5%	Individualios įmokos tarifas: 2 % papildomai + leidžiama dar 4% iš egzistuojančio tarifo	
Reformos pradžia	nuo 1999	Nuo 1998	nuo 1998	nuo 1999	nuo 2001	nuo 2001	nuo 2002	nuo 2002	nuo 2002	
Reformos tipas	Mišrus	Pakaitalas	Mišrus	Mišrus	Mišrus	Mišrus	Mišrus	Mišrus	Mišrus	

* NDC = Notional Defined Contribution (Šalies nustatyta įmoka)

³⁰ Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Pensijų sistemos reformų skyriaus duomenys.